

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему: Особливості передачі звертань у польському мовному
дискурсі (на матеріалі творів Ярослава Івашкевича)

КРФПРмз.021108.01.11.00

магістрантки II курсу групи ФПРмз-21-1 _____ Катерина СТИНГАЧ
підпис

Керівник _____ Наталія ТОРЧИНСЬКА
підпис

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис, дата

Хмельницький, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Розділ 1. Теоретичні аспекти дослідження звертання у творах Ярослава Івашкевича.....	12
1.1 Звертання як лінгвістична категорія.....	12
1.2 Дослідження звертання в українському та польському мовознавстві.....	15
1.3 Ідіостиль Ярослава Івашкевича: мовно-літературознавчий аспект.....	29
Розділ 2. Аналіз звертань у творах Ярослава Івашкевича.....	49
2.1. Структурно-морфологічна класифікація звертань у літературних творах Я. Івашкевича.....	49
2.1.1. Класифікація звертань за структурою.....	49
2.1.2. Морфологічна характеристика звертань.....	56
2.2. Лексико-семантична класифікація звертань.....	62
Розділ 3. Стилiстичні функції звертань у творах Ярослава Івашкевича.....	66
3.1. Звертання як засіб експресивного синтаксису в художньому тексті.....	66
3.2. Функції звертань в ідіостилі Ярослава Івашкевича.....	68
Висновки.....	72
Перелік джерел посилання.....	75

ВСТУП

Мова є основним засобом спілкування людей, сприяє їхньому порозумінню. Комунікативна функція мови зреалізована в розмовах, діалогах, полеміці. Вона утворює суспільство як соціум, а також може виступати елементом самовираження особистості. Цю функцію втілено в мовленні через різні мовні засоби, одним із яких є звертання.

Звертання сприяє встановленню та підтриманню спілкування, дозволяє висловити своє ставлення до адресата або соціального середовища, схарактеризувати їх та сформувані змістовне оцінне судження.

У наукових студіях лінгвісти все більше уваги приділяють комунікативному аспекту досліджень мінімальних одиниць та конструкцій мови. Це є перспективою щодо виділення не названих раніше комунікативних можливостей аналізованих мовних структур, а також є поштовхом до перегляду їхнього традиційного статусу у граматиці. Такою мінімальною одиницею мови, що потребує детального й усебічного вивчення та аналізу, є звертання, його структурний та функціональний компоненти.

Категорія звертання викликає дослідницький інтерес із багатьох причин. Насамперед, звертання як лінгвістичне поняття має різноманітні дефініції і тлумачення в сучасному мовознавстві. Також існує певна неоднозначність у класифікації звертань, зрештою, до сьогодні немає спільної думки щодо граматичного оформлення звертання, оскільки є багато розбіжностей між його функціонуванням у мові і мовленні.

Звертання як лінгвістичну категорію української мови досліджували: Г. Баран [1], С. Бирик [2], С. Богдан [3], [4], Т. Вавринюк [5], Н. Величко [6], І. Вихованець [7], Д. Дмитрієва [11], П. Дудик [12], [13], С. Єрмоленко [2], А. Мойсієнко [20], В. Олійников [21], О. Пономарів [24], Н. Пуряєва [25], Н. Стахнюк [26], Т. Тарасюк [31], Н. Торчинська [34], [35], [36], Т. Фурман [39], С. Шабат-Савка [41], К. Шульжук [43] та інші.

У польській мові звертання досліджували М. Бяловські (M. Białowski) [46], С. Герчак (S. Gierczak) [56], Р. Грегорчикова (R. Grzegorzczkowa) [57], З. Клеменевич (Z. Klemensiewicz) [63], [64], А. Кравчук (A. Krawczuk) [65], М. Марц'янік (M. Marcjanik) [68], А. Плавецька (A. Pławecka) [73], Р. Пшибильська (R. Przybylska) [74], З. Салоні (Z. Saloni) [76], [77], К. Флорек (K. Florek) [54] та інші.

Звертання супроводжує наше життя повсякчас і є невід'ємним складником як усної, так і писемної сфери спілкування. Як свідчать праці вижезгаданих науковців, здебільшого джерелом для різноаспектних досліджень функційних особливостей звертань стає художній, публіцистичний або конфесійний дискурс, що зумовлено їхнім жанровим розмаїттям. Звертання є домінантною ознакою різних форм вираження чужого мовлення, яке наявне у більшості писемних текстах і в усіх усних проявах людського мовлення. «Звертання вказують на опозицію «адресат – адресант», відображають ставлення мовця до співрозмовника, до оточення, засвідчують статус людини, певною мірою налаштовують на сприймання інформації та реакції на неї» [35, с. 561].

У польських наукових розвідках поряд із загальнолінгвістичними питаннями семантики і структури звертань звернено увагу на морфологічні особливості наказового способу дієслова та форм кличного відмінка іменників, що в мовленнєвих актах використовують для позначення адресата, тоді як в українському дискурсі такі конструкції не використовуються. Значну увагу дослідники звертають і на функції звертань у різних контекстах.

Як зазначалося вище, основним матеріалом для вивчення функціонування звертальних конструкцій здебільшого ставав художній дискурс, бо саме в ньому відображаються всі структурно-семантичні та синтаксичні особливості вокативів у польській та українській мовах. У вітчизняному мовознавстві звертання з різних поглядів досліджували на

прикладі творів Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Франка, М. Стельмаха, Л. Костенко, Ю. Андруховича. У польській філології знаходимо праці, присвячені звертанням у творх А. Міцкевича, В. Потоцького, Г. Сенкевича, В. Гомбровича та інших.

У кваліфікаційній роботі для дослідження обрано ідіостиль Ярослава Івашкевича, польського письменника, перекладача, громадського діяча, який народився на Вінниччині і певний час жив в Україні, знав українську мову, перекладав польською мовою поезії Т. Шевченка, М. Рильського. У його ранні творах чітко простежується українські мотиви, природа, тематика.

Творчість Ярослава Івашкевича вивчали вітчизняні (О. Сухомлинов [30], [31], [32]) та польські Е. Воховська (E. Wąchowska) [75], Е. Мрувчинська (E. Mrówczyńska) [69], В. Сайкевич (V. Sajkiewicz) [75], П. Чеховський (P. Czechowski) [48], А. Шостак (A. Szostak) [82] науковці, проте з погляду функціонування звертань ідіостиль автора не ставав об'єктом дослідження, що й зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи – схарактеризувати особливості передачі звертань у польському мовному дискурсі (на матеріалі творів Ярослава Івашкевича).

Мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати лінгвістичну природу звертань;
- дослідити стан вивчення звертань як невід'ємного складника мови і мовлення у вітчизняному та польському мовознавстві;
- розглянути особливості ідіостилю Я. Івашкевича в контексті нашого дослідження;
- виокремити усі звертання із прозового, поетичного і драматичного дискурсу І. Івашкевича з метою їхньої детальної характеристики;
- проаналізувати структурно-семантичні особливості звертань в ідіостилі атвора;
- означити функції звертань у творах Я. Івашкевича.

Об'єкт дослідження – звертання в літературних творах Ярослава Івашкевича.

Предмет – структурно-семантичні, синтаксичні та стилістичні особливості звертання в ідіостилі Я. Івашкевича.

Матеріалом дослідження стали 400 текстових фрагментів, вилучених методом суцільної вибірки з оповідань Ярослава Івашкевича «Dziewczyna i gołębie», «Kochankowie z Marony», драми «Lato w Nochant», віршів: «Urania», «Do Izoldy», «O sosno, jakżeś piękna w księżycu», «Oto jesień», «(nie)Lekki sierpniowy oktostych».

Методи дослідження зумовлені його метою й завданнями. *Загальнонаукові методи* аналізу (вивчення наукової літератури та розвідницької бази щодо звертання як лінгвістичної категорії), *синтезу* (узагальнення висновків учених та власних результатів дослідження) уможливили ґрунтовне вивчення різних концепцій. Для всебічного вивчення категорії звертання, інвентаризації та систематизації мовних одиниць використано *описовий метод*; з'ясування генези досліджуваних одиниць забезпечив *порівняльно-історичний метод*; для встановлення спільних та відмінних рис між репрезентацією звертань у досліджуваних творах використано *зіставний метод*. За допомогою *методики моделювання* встановлено структурно-морфологічну та лексико-семантичну класифікації, контекстуальний аналіз дозволив виявити особливості мовленнєвої реалізації досліджуваної категорії. *Квантитативний (математичний) аналіз* був використаний для кількісної характеристики одержаних відомостей.

Наукова новизна зумовлена тим, що в роботі зроблено спробу з'ясувати особливості функціонування звертань в ідіостилі Я. Івашкевича, творчість якого в цьому аспекті ще не досліджувалася. Крім цього, запропоновано елементи порівняльного аналізу щодо лінгвістичної природи звертань в українській та польській мові.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в розширенні відомостей про функції та презентацію звертань в українській та польській мові. У дослідженні визначено місце звертання в загальній класифікаційній структурі категорійних одиниць; розглянуто лексичні варіанти й морфологічні репрезентанти вказаної одиниці; зроблено спробу доповнити кваліфікацію вказаної категорії на тлі формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного підрівнів мови.

Практичне значення роботи визначається можливістю використати її результати у закладах вищої та загальної середньої освіти під час викладання польської мови (зокрема синтаксису, стилістики), польської літератури, різноманітних спецкурсів із прагматики польської мови, теорії тексту, лінгвістичного аналізу тексту, а також при дослідженні мови та стилю письменника у закладах вищої освіти, при проведенні різноманітних заходів, метою яких є вивчення лінгвокультурологічних особливостей України та Польщі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи заслуховувалися на:

Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Лінгвістичні студії молодих дослідників» (Рівне, 11 листопада 2021 року);

Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Полоністика на Поділлі» (Хмельницький, 12 жовтня 2022 року);

Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 23 листопада 2022 року);

IV Міжрегіональному науково-практичному семінарі «Теоретичні та прикладні проблеми сучасної філології» (Умань, 28 квітня 2022 року;

щорічній загальноуніверситетській звітно-науковій конференції (Хмельницький, 24 травня 2022 року),

засіданні наукового гуртка кафедри слов'янської філології ХНУ
«Полоністичні студії»

та викладені у статті «Семантична структура звертань в ідіостилі
Я. Івашкевича» («Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство,
дидактика», випуск 12, Хмельницький, 2022 р. (у друці)).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох
розділів, висновків та переліку джерел посилання (84 позиції).

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВЕРТАННЯ У ТВОРАХ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА

1.1. Звертання як лінгвістична категорія

Уміння спілкуватися з іншими людьми є важливою складовою мовної компетенції, яку сьогодні називають соціолінгвістичною. Адресативна система в кожній мові врегульована власними правилами, що відображають історично сформований спосіб оцінки відмінностей і подібностей між співрозмовниками. Опис цієї системи також дає хороше уявлення про звичаї та соціальну структуру досліджуваних спільнот.

Звертання притаманне всім мовам, оскільки звертання до когось чи чогось є однією з мисленневих і спілкувальних потреб кожного з мовців. Але через відмінність соціальної і професійної членованості населення у різних соціумах мовне оформлення у кожній мові відрізняється. Найчастіше звертання полягає в тому, щоб спонукати співрозмовника слухати повідомлення, або спонукати його до якоїсь дії. Аналізуючи тексти художньої літератури, які містять звертання, можна зробити висновок, що суворо фіксованої позиції воно не має: звертанням речення може починатись, продовжуватись і завершуватись, тобто його місце в реченні тривимірне.

У кожній мові існує певна кількість своєрідних, національних по-різному поширених форм і способів звертання однієї особи до іншої чи інших.

У шкільному викладанні мови використовується один термін – *звертання*, тоді як у підручниках для вищої школи, які зі стилістичного та синтаксичного погляду дещо відрізняються, поряд із поняттям *звертання* використовується також термін *звертання-речення* або *вокативне речення*.

Звертання – слово або сполучення слів, яке називає особу та предмет, до яких звертається мовець. Звертання виражається іменником у кличному відмінку (в однині) або у формі називного відмінка (у множині), буває не поширене (без залежних слів) і поширене (із залежними словами). У реченні відділяється від інших слів комою або знаком оклику. Це основні характеристики звертання як лінгвістичної категорії за Словником лінгвістичних термінів. [2, с. 63].

Звертання є завжди спрямованим до когось чи до чогось мовленням з певною метою – спонуканням до процесу (слухання або дії). Залежно від контексту, звертання може бути пряме або метафоричне. Звертання реалізується в усній або письмовій формі, чи, звісно, у формі внутрішнього мовлення. Б. Кулик вважає, що «Особа, яка говорить або пише, не просто встановлює той чи інший факт, явище, не просто виражає своє почуття, а хоче залучити увагу слухача чи читача до цього явища, чи до свого почуття» [17, с. 165 ст.].

Звертання, на відміну від членів речення, що вже науково осмислені і витлумачені об'ємно, не має загальноусталеного й повного трактування у реченні. У науковій літературі фіксуємо термін *напівчлен речення*, «отож і не член речення у звичайному розумінні цього слова-терміна, а щось особливе, проміжне в складі речення, якого не буває без членів (члена) речення, але яке (речення) досить часто може ускладнюватись таким нечленореченнєвим елементом, не членом речення, як звертання» [12, с. 245].

Звертаючись до адресата, учасники мовленнєвого акту розраховують на відгук, позитивне сприйняття, розуміння, діалог. Тому відповідний добір мовних засобів, які допомогли б зав'язати контакт і збудувати певні відношення, належить до важливих комунікативних завдань кожного мовця. Особливо істотною вважається функція звертання. Насамперед звернемося до визначення, яке кваліфікує звертання як «інтонаційно виділений

компонент речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення» [7, с. 184].

Як лінгвістична категорія звертання належить до найбільш дискусійних, оскільки розглядається не тільки в контексті граматики, а як і компонент комунікативного акту. Звертання – органічний і водночас специфічний елемент кожної мови. Існування різноманітних підходів до його вивчення свідчать про те, що ця категорія поліфункціональна. Звертання традиційно тлумачиться як особлива синтаксична одиниця. Це пояснюється насамперед тим, що воно має двоїсту природу – не тільки суто мовну, а й соціальну. У шкільному викладанні мови використовується один термін – звертання, у вузівському для позначення мовних одиниць, які зі стилістичного та синтаксичного погляду дещо відрізняються від звертань використовується також термін звертання-речення або вокативне речення.

Аналізуючи природу звертання, необхідно зазначити, що воно завжди спрямоване до когось чи до чогось, а в мовленні має певну мету – спонукання до процесу (слухання або дії). Залежно від контексту, звертання може бути пряме або метафоричне. Звертання реалізується в усній або письмовій формі, чи, звісно, у формі внутрішнього мовлення. Б. Кулик вважає, що «Особа, яка говорить або пише, не просто встановлює той чи інший факт, явище, не просто виражає своє почуття, а хоче залучити увагу слухача чи читача до цього явища, чи до свого почуття» [17, с. 165].

Звертання, на відміну від членів речення, що вже науково осмислені і витлумачені об'ємно, не має загальноусталеного й повного трактування у реченні. У науковій літературі зустрічається термін *напівчлен* речення, «отож і не член речення у звичайному розумінні цього слова-терміна, а щось особливе, проміжне в складі речення, якого не буває без членів (члена) речення, але яке (речення) досить часто може ускладнюватись таким нечленореченнєвим елементом, не членом речення, як *звертання*» [12. с. 245].

Тому проблеми, що обговорюють дослідники, стосуються як самого терміну *звертання*, так і складністю семантичної, морфологічної, синтаксичної і функціональної природи цієї мовної категорії.

1.2. Дослідження звертання в українському та польському мовознавстві

У кожній мові існує певна кількість своєрідних, національних по-різному поширених форм і способів звертання однієї особи до іншої чи інших. У сучасній лінгвістиці спостерігається активний інтерес до одиниць комунікативно-синтаксичного рівня мови. З огляду на це, дослідження звертання і досі є актуальним. У цьому сенсі в українській та польській мові можемо ставити знак дорівнює, оскільки, за висновком А. Кравчук «Загальний комунікативний зміст актів звертання до партнера в польському мовленнєвому етикеті окреслюється так: «*Я кажу, що зараз буду говорити до тебе*» (...) отже, до актів звертання в такому широкому сенсі входять, по-перше, адресативні (непредикативні) звороти типу *panie prezydentcie; mamo; Olu; proszę pani*, а, по-друге, предикативні звороти, які первинно в мові виконують інші комунікативні функції, наприклад, вибачення (*Przepraszam, czy mógłby pan; Sory, nie masz może...*). Такі самі типи актів звертання можна виділити й для українського мовленнєвого етикету (порівняймо: *пане президенте; мамо; Олю; вибачте; слухай; доброго дня*)» [65, с.45].

Аналіз наукових праць українських лінгвістів зазначає існування численних дефініцій звертання та вказує на різні його функції: апелятивну, конотативну, емотивну, експресивну, інтенціональну, метатекстову, інформативну тощо [20, с. 87], [7, с. 184].

На двоїстість звертання у функціональному плані звертає увагу

А. Мойсієнко зазначаючи, що з одного боку звертання дозволяє адресату ідентифікувати себе як отримувача мовлення, з другого – вираженням ставлення до адресата. [20, С. 87].

Науковець систематизує звертання за його номінативною функцією:

- звертання, що безпосередньо вказують на власні назви людей (імена, прізвища, ім'я і по батькові, лише по батькові тощо);
- звертання за родинною ознакою;
- звертання до осіб за назвою професії та соціальною ознакою тощо;

Звертання семантичної групи (найменування за певною ознакою):

- віковою;
- професійною;
- соціальною;
- характеристичною тощо + ім'я (прізвище).

А. Мойсієнко розглядає звертання як форму ввічливості: до чоловіка *пан*, до жінки *пані*, до молодої жінки *панно*, інші мовно-етикетні форми звертань. Крім того, виділяє звертання таких семантичних груп: «рослинний світ», «явища природи», «географічні власні та загальні назви», «предметні назви» тощо [20, с. 88-100].

За визначенням П. Дудика «Звертання – інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів (не член речення), що ним називається істота або персоніфікований предмет, якому адресується мовлення в усній або писемній формах» [13, с. 268].

Досліджуючи звертання, П. Дудик приділив особливу увагу його інтонаційній особливості, оскільки інтонація речення завжди залежить від наявності у ньому одного чи двох звертань: «Важливою семантико-структурною та інтонаційною особливістю багатьох речень є наявність у них звертання (звертань) (...) Інтонацію звертання можна назвати звертальною» [13, с. 268]. Отже, звертання найчастіше вживають у питальних та

спонукальних реченнях, формою яких співрозмовника спонукають до певної дії або відповіді. Дослідник також приділяє особливу увагу «стилістичній зорієнтованості» [13, с. 270] звертань, указуючи, що «основна сфера вживання власне звертань – усне розмовно-побутове мовлення, яким здебільшого й охоплюється широкє, до того ж пряме використання найрізноманітніших синтаксичних конструкцій із звертанням. Меншою мірою власне звертання простежуються в інших стилях мови» [13, с. 270].

На думку П. Дудика, різновидом звертань є звертання-речення або вокативні речення, оскільки вони мають синтаксичну, інтонаційну і стилістичну відмінність. «Це окремі й самодостатні комунікативні конструкції з особливою спілкувальною функцією – загалом звертальною, але з певною особливою почуттєвістю, емоційністю» [13, с. 273]. Як бачимо, автор укотре наголошує на емоційності природи звертань та їхній стилістичній особливості.

Суттєвої уваги дослідники приділяють граматичному статусу звертання. Найбільш поширена точка зору полягає в тому, що звертання є ізольованою одиницею, не пов'язаною синтаксичним зв'язком з іншими членами речення [42, с. 166]. Але існує інший підхід до синтаксичної проблеми звертання у реченні, згідно з яким кличний відмінок як один із відмінкової парадигми, разом із номінативом може виражати підмет, а, отже, виступати членом речення.

Є. Тимченко ґрунтовно проаналізував обидва погляди в українському мовознавстві на початку двадцятого століття, описавши такі функції вокативу, як підметову, апозитивну, предикативного атрибута тощо. [32, с. 12-13].

В. Олійников дослідив структуру та функції категорії звертання в сучасній українській літературній мові на матеріалі текстів акафістів. У студії визначено концептуальні засади вивчення сучасної системи лінгвістичних категорій. На думку автора, основним у дослідженні звертань є

функційно-категорійний підхід, який «розв’язує проблеми різних видів комунікативної діяльності з огляду на когнітивні процеси, психологічні механізми, стратегії та ефективність комунікативної взаємодії; при цьому функційно-категорійна орієнтація основана на найкращих досягненнях світового й вітчизняного мовознавства та спрямована на інноваційні тенденції сучасних досліджень» [21, с. 29]. Розмірковуючи про місце звертання серед інших категорійних одиниць, В. Олійников доходить до висновку, що саме функційно-категорійний вимір вивчення мови уможливив розв’язання питання про статус та особливості звертань.

Особливістю наукової розвідки В. Олійникова є аналіз графемної структури категорії звертання, тобто елементарної одиниці граматичного значення. Також науковець виділяє чотири графеми, які реалізують категорію звертання:

– графема адресата мовлення, що виявляється структурами, модельованими наказовими формами предиката (*не гнівайся, не сердься*);

– графема отримувача інформації, маркером якої є кличний відмінок (*Світло тихе, Визволителю всієї вселеної, що любов’ю весь світ обіймає, ось чується з Хреста волення Твоє за ворогів*);

– графема ідентифікатива, яка експлікується кличним відмінком, що семантично дублює займенникові іменники другої особи й виконує семантико-синтаксичну функцію ототожнення (*Богоявлені зірки, яких на небосхилі Київської Русі явило Сонце правди, ви багатьох просвіщаєте промінням високої вашої святості, багатьох на путь богопізнання наставляєте...*);

– графема адресата мовлення, морфологічним репрезентантом якої є форма кличного відмінку однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб’єктної структури (*О Діво Пречиста! Оком світлим і ясним Ти бачиш безодню наших печалей...*) [21, с. 67-72]. Автор дисертації диференціює семантичні й морфологічні ознаки звертань у текстах

акафістів, вказуючи на те, що їх застосування неможливе без змін для семантичної диференціації конфесійних звертань, оскільки українськомовна традиційна лексико-семантична схема класифікації вокативу, побудована на матеріалі нерелігійних творів [21 с. 116].

Аналізуючи синтаксичну організацію речень зі звертаннями, В. Олійников приділяє особливу увагу рисам темо-ремного членування висловлень зі звертаннями. «За темо-ремного (або актуального) членування зазвичай простежують паралельність із семантико-синтаксичною структурою речення, тому що семантичний вияв зумовлений реальною, цілком точною, предметно вираженою мовленнєвою ситуацією, її контекстом та завданнями – актуальністю, сутністю й метою повідомлення» [21, с. 151-159].

Аналіз наукових праць, присвячених звертанням або його окремим аспектам здійснює у своїй статті Н. Величко. Автор узагальнює наукові розвідки дослідників, які розглядали форми звертання з граматичного погляду, як елементи дискурсу, сфери функціонування, семантичні та синтаксичні характеристики та засоби вираження та семантичний простір. [6, с. 22].

Серед лінгвістів-дослідників немає одностайності щодо кваліфікації звертання через його складну лексико-граматичну природу. Крім того, оскільки звертання є поліфункціональною категорією, існують труднощі щодо визначення його домінантної і варіативної функції.

Розглядаючи стилістичний аспект Н. Величко вказує на вживання звертань у різних стилях мовлення: офіційно-діловому, розмовно-побутовому, художньому, епістолярному. Автор підкреслює, що звертання до неживих предметів часто вживають у художніх, насамперед поетичних творах (Хлюпни нам, *море*, свіжі лави! О *земле* велетнів роди! (П.Тичина)). [6, с. 23].

І. Корнійко дослідила звертання як динамічний засіб вираження зверненості на матеріалі німецької мови. Базуючись на німецькомовному

контексті, дослідниця називає три основні функції звертань: номінативну, управління комунікативним процесом та емотивну [6 с. 26]. Автор статті наголошує, що важливу роль у комунікації має соціальне значення звертань: «вибір засобів звертання зумовлюється соціальним контролем з урахуванням віку співрозмовника, його місця в суспільстві, статусу, ситуації, в якій відбувається комунікація» [6, с. 27]. Дослідник зазначає, що використання звертань зумовлене соціальним і культурним аспектом та виконує апелятивну, дистинктивну, емотивну, фатичну та метамовну функції. [6 с. 27].

Важливим аспектом у дослідженні звертання є вивчення становлення речень із вокативами у художньому стилі та фольклорі. Т. Фурман здійснює зіставний лінгвістичний аналіз лексико-семантичних і функціональних особливостей категорії звертання в художніх творах Тараса Шевченка та Адама Міцкевича з урахуванням концепції образу автора та адресованості. Дослідник роз'яснює різницю уживання слів *пан*, *пані* в етикетній системі української та польської мови: в українській мові це іменники і в ролі займенників не використовуються. Тоді як у польській мові вирази *pan*, *pani*, *państwo* виступають займенниками, яких уживають у сучасному польському етикеті при вітанні та прощанні, для вираження згоди і відмови, прохання та запрошення, вибачення тощо. У дослідженні зацентровано на використанні поетами схожих за змістом та формою звертань, які вказують на близькі родинні відносини, вживаючи власних і загальних іменників, що позначають назви спорідненості і свояцтва, соціальну та професійну приналежність людей. У художніх творах Тараса Шевченка і Адама Міцкевича, за детальним аналізом Т. Фурман, представлено: інтимно-ліричні або інтимно-повсякденні етикетні звертання, соціальні та нейтральні за стилістичним забарвленням, соціально-психологічні етикетні звертання, офіційні етикетні звертання. За своєрідністю структури звертання у творах українського та польського класиків дослідниця виокремлює поширені й непоширені, за

семантикою – вжиті в прямому значенні й переносному. Зіставним дослідженням встановлено наявність спільних функцій звертань – адресативність, стандартизованість, метафорична конотативність, наявність мотивації у їх використанні в залежності від авторського задуму [39].

У структурі поетичних текстів Лесі Українки центральне місце посідають звертання на позначення істот або персоніфікованих предметів. Типи звертань та їх функціонування в її поетичних творах досліджує у своїй статті О. Пасічна. Науковець розглядає типи звертань, які функціонують у кількох її творах, за рядом ознак: особливостями мовного вираження, позицією в реченні, інтонаційним оформленням. Зазначено, що в поетичних творах Леся Українка традиційно віддає перевагу іменникам у кличному відмінку, які найчастіше поширені в реченнях з імперативними формами, наприклад:

Ні, не клич мене, весно, - казала я їй, -

Не чаруй і не ваб не даремне [23 с. 125].

Звертання виражаються й іменниками також і у формі називного відмінка, але порівняно з формою кличного відмінка це відбувається не так часто. Розглянуто також типи звертань щодо їх позиції в реченні. У поетичних творах Лесі Українки звертання можуть бути препозитивними, інтерпозитивними й постпозитивними. Проаналізувавши обрані твори, О. Пасічна встановлює, що поетеса вживає як власне звертання так і риторичних звертань, які в свою чергу можна погрупувати на звертання, об'єктом яких є:

- явища природи, земля, небо тощо;
- рідний край;
- різні пори року, доби;
- явища внутрішнього світу, людської творчості.

На думку О. Пасічної, «риторичні звертання, на відміну від власне звертань, на відповідь не розраховані, а вживаються для того, щоб привернути більшу увагу до об'єкта зображуваного, викликати у читача

певне ставлення до нього. Використання цієї стилістичної фігури допомагає автору збільшити експресивність мовлення». Резюмуючи, дослідниця говорить, що риторичні звертання у поезії Лесі Українки, несуть основне смислове навантаження і їх переважання в аналізованих творах «пояснюється тим, що адресатом тут найчастіше виступають не особи, а предмети, процеси, що пов'язано з комунікативним переносом – явищем, характерним саме для поезії.» [23 с. 129].

Мовній експресії риторичних звертань на матеріалах українського та кримськотатарського фольклору приділяють увагу В. Деркач, Т. Кулікова. Дослідники зазначають, що звертання в українських і кримськотатарських народних піснях охоплюють широке коло різних тематичних груп лексики. Риторичні звертання базуються на лексемах, якими визначається ставлення учасників мовлення один до одного. Група звертань, що означають назви людей за їхніми родинними стосунками є найпоширенішою. Досліджувана експресивність риторичних звертань виражається лексичним значенням звертального слова. В українському і кримськотатарському пісенних фольклорах підкреслено схвильованість мовця, вживаючи звертання з вигуками або повторами. Це визначає особливе ставлення до мовця чи бажання скоріше привернути його увагу. Використання прикладок із простійним емоційним навантаженням з метою надання змісту мовлення експресивності є типовим для обох мов [10 с. 41-42].

Стилістичні функції звертання у контексті поезій Василя Симоненка досліджували О. Марчук та М. Шкурак, наголошуючи, що «Однією з важливих особливостей мови поезій Василя Симоненка є широке уживання різноманітних звертань, дослідження яких дає можливість не тільки повніше схарактеризувати мовностилістичну систему творів митця, виокремити певні засоби створення художньої образності, а й встановити важливі граматичні та структурні особливості звертань та їхні стилістичні функції» [19 с. 73]. У статті розглянуто особливості стилістичних функцій звертань у контексті

поезій письменника та проаналізовано проблему використання власне звертань та риторичних звертань. На матеріалах поетичних творів Василя Симоненка схарактеризовано два типи звертань: спонукального і констатуючого характеру. Також розглянуто кількісний та якісний аспект застосування звертання формами кличного та називного відмінка. Окремої уваги приділено вживанню риторичних звертань з метою підсилення мовної експресії [19 с. 74-75].

Аналіз семантичних, стилістичних та функційних особливостей звертань із романів А. Кокотюхи та С. Жадана здійснено Д. Дмитрієвою. Науковець досліджує вживання кличних комунікатів у номінативно-контактній та етикетній функціях, здійснює аналіз використання вокативних речень у художньому мовленні, а також інтерпозицію та постпозицію звертання як доречний і часом необхідний елемент для підтримки мовного контакту: *«Зараз ви кажете надзвичайно цікаві речі, Григорію Павловичу (А. Кокотюха). Слухай, Буся, я ось що хотів тебе запитати (С. Жадан). Ніколи, Гер, ніколи. Він назавжди поїхав (С. Жадан)»*. Звертання в інтерпозиції, зазначає автор, часто виступає зв'язною ланкою між відомим і новим: *Зараз, Левін, ти будеш пояснювати мені, чому вирішив не виконувати мого наказу! (А. Кокотюха). Добре, Ігоре, до вечора (А. Кокотюха). Гаразд, Георгій Давидович, я розумію, до чого ви ведете (С. Жадан)*. У статті визначено номени спорідненості *тітка (тьотя), дядько (дядя)* як такі, що їх широко використовуються у звертанні молодих осіб до старших за віком людей, при цьому не завжди зберігають етикетне значення поваги та приділено увагу також на звертанням, в яких присутні емотивні та соціальні компоненти. На думку автора, такі лексеми створюють атмосферу довіри і приватності. Емоційної палітри та змістовності на думку Д. Дмитрієвої романам сучасних авторів А. Кокотюхи та С. Жадана надають вокативні речення. «Вокативні речення становлять експресивні конструкції, що належать до сфери апеляції й зосереджують у собі суб'єктно-об'єктну

семантику, а також попереджувальну, заборонну, наказову семантику спонукальності» [11, с. 95].

Українські лінгвісти досліджують тему звертань в інших мовах у тому числі польській. У студіях Н. Стахнюк репрезентовано адресативні звороти, які функціонують у сучасній польській мові, особливості граматичної організації конструкцій цього типу та омонімічні словоформи офіційних звертань (на прикладі лексичних одиниць «pan» та «pani»). На думку автора статті, польські форми звертання та типові формули мовленнєвої ввічливості є проблемним питанням. Це зумовлено труднощами вибору доречної у певному контексті конструкції та відмінністю від інших мов (зокрема й слов'янських). Правильність використання адресативів зумовлюється специфікою відображення у них польського соціального устрою. Найбільш типовими адресативами, які вживаються у польській мові, є «pan», «pani» та «państwo», які виникли через факт соціальної нерівності шляхетського суспільства. Ці словоформи упродовж XVII–XX ст. зазнавали різних семантичних, дериваційних та прагматичних змін. Проте сьогодні ці слова є стилістично нейтральними та застосовуються (незалежно від статусу) на позначення всіх повнолітніх осіб.

Н. Стахнюк підкреслює, що проблемним досі залишається питання морфологічної належності цих адресативів, адже формально вони мають усі ознаки, притаманні іменникам. Однак багато польських мовознавців є прибічниками теорії про їх займенникову природу. Підтвердженням тому є синтаксична роль цих лексичних одиниць у реченні, адже їх не можна поєднувати ані з указівними займенниками, ані з прикметниками. Автор дослідження підсумовує, що точність визначення приналежності слова до певної частини мови є винятково контекстуальним. Це і формує висновок, що польська система адресативів є складною, неоднорідною і потребує глибшого вивчення [26, с. 83-87].

У польській мовознавчій літературі, як і в українській, під звертанням розуміють: «звертання» безпосередньо, «вокативні речення», «кличні форми», «апелятивні вирази», «адресативні звороти» тощо.

Аналіз наукових досліджень польських лінгвістів показує, що науковці спільні в таких ознаках звертання: апеляція до живого або неживого об'єкта, спонукання до дії (процесу), демонстрація емоції, але передусім є інтегральною частиною кожної розмови [64, с. 9-13], [58, с. 7], [74, с.111-112].

На думку Р. Пшибильської «термін «звертання» є надто широким поняттям, оскільки включає також так звані займенникові форми звертання та інші лексико-синтаксичні засоби, що служать для підтримки правил мовного етикету [74, с. 112]. Науковець вирізняє три основних граматично-лексичних типи адресативних форм у польській мові:

— кличні форми, що вживаються як безпосереднє звертання до співрозмовника та виражені кличною формою іменника чи особового займенника, не інтегрована синтаксично, тобто не є членом речення;

– займенникові форми звертання, що виражаються у формі іменника у функції займенника, особового займенника або прикметника чи присвійного займенника, які вбудовані в синтаксичну структуру виразу, виконуючи в реченні роль підмета, доповнення, означення;

– форми особи і числа дієслова, вжитого в ролі присудка у реченні, де підметом виступає мовець. [74, с. 112].

А. Плавецька зазначає, що кличний відмінок, займаючи останнє місце в системі польських відмінків, значно від них відрізняється. Це дає можливість розглядати його як самотійну частину речення через відсутність залежності його форми від інших компонентів висловлювання та вбачати у кличному відмінку лише семантичну, а не флексійну (граматичну) категорію [73, с. 129].

Дослідник польського синтаксису З. Клеменсевіч, аналізуючи спонукальні речення, доходить до висновку, що в реченнях такого типу звертання інтегроване синтаксично і виступає підметом. При цьому лінгвіст також зазначає, що особливістю спонукальних речень є якраз інтонація та логічний наголос, що падає на вокатив. [64, с. 10-11].

А. Павловська здійснила соціолінгвістичний аналіз вербальних формул польського мовного етикету, що використовувалися суспільством у період від середини XVIII ст. до шістдесятих років XIX ст. Предметом дослідження є словесні формули польського мовного етикету, що виникли в першому столітті періоду Нової Польщі. За визначенням авторки, мовний етикет – це «набір мовних моделей вербальної поведінки, прийнятих у певній спільноті, які зазвичай приписуються конкретним прагматичним ситуаціям» [72, с. 9]. Вирази ввічливих звертань дослідниця розділяє на два види. Перші з них – це автономні акти мовного етикету, які спочатку мають словесну форму, тобто привітання, подяка, побажання, вибачення. Другий тип, навпаки, – це елементи оболонки автономних актів, які поділяються на словесні, наприклад, щиро, вірно, милосердно. Мова йде про обидва види ввічливих висловлювань, однак головним критерієм класифікації, викладу та аналізу матеріалу є словесні формули, що належать до автономних актів мовного етикету. Аналізований період особливо цікавий тим, що це час суттєвих політичних змін, що призводять до кризи (перебування Польщі під російським, австрійським та німецьким впливом), яка в свою чергу спричиняє зникнення властивих шляхетському соціолекту мовних звичаїв, а на їх місці з'являються нові ввічливі форми. Автор презентує репертуар словесних формул першого століття періоду Нової Польщі та показує зв'язок між їх формою та прагматичними умовами, з особливим наголосом на соціолінгвістичному аспекті. Це формули, що позначають другу або третю особу (*Witaj, Niech będzie pochwalony!*), вітання та прощання в листах,

перформативні дієслова (*Proszę, Upraszam, Suplikuję, Życzyłbym, Zaklinam i błagam*), подяки (*Dziękuję, Dziękuję za...*) та інші. [72, 9].

Історію польських звертань, мовного етикету й адресативних зворотів ХХ та ХХІ сторіччя досліджує мовознавець М. Марц'янік. Вона переконана, що «Мовний етикет (як вербальний так і невербальний) – це набір форм поведінки, що обумовлені традицією та прийняті суспільством... Зі зміною цього порядку змінюється етикет, який «обслуговує» пануючий у державі порядок» [68, с. 36]. Дослідниця виокремлює три періоди таких змін у Польщі:

- отримання незалежності в 1918 році,;
- зміна політично-економічної системи в 1945 році;
- зміна політично-економічної системи в 1989 році.

Перший період увібрав у себе традиції інших культур через перебування Польщі у складі інших держав. Нові реалії включали, серед іншого, соціальні зміни, пов'язані з розширенням еліт. У результаті суспільного піднесення до вищих класів увійшли люди, які відзначилися своєю участю в боротьбі за незалежність. Автори виданих у той час посібників хорошого тону навіть нарікали на занепад моралі. Крім того, суттєво збільшується кількість жінок, які працюють, що пов'язувалося із започаткуванням певної форми рівноправності.

Після завершення другої світової війни реалії змінилися діаметрально. Згідно з принципами соціалістичного устрою керівна роль відійшла до найнижчих верств населення робітників і селян. Інтелігенція, яка природньо продовжувала традиції попередніх еліт, перейшла у підпорядкування. Етикет перестав бути цінністю і сприймався як ідеологічно ворожий. У Польській народній республіці друкувалося спеціальне видання (*Garzeczność na co dzień*), в якому друкувалися поради щодо правил етикету в розумінні ідеології соціалістичної держави.

Зміна соціалістичного устрою 1989 року стала умовою запровадження у Польщі принципів демократії в тому числі в словниковому розумінні [68, с. 37-38].

Заслуговує на увагу дослідження М. Зарембіни, в якій проаналізовано зв'язок кличного та називного відмінків. Дослідниця зазначає, що вокатив виконує номінативну функцію. У польській мові вокатив існує передусім спочатку в жіночому, потім і в чоловічому роді, починаючи з прізвищ та імен. Причини цього явища, тобто заміна кличного відмінка називним, виникають спочатку внаслідок ослаблення вокативної категорії, потім у результаті зближення функцій синтаксичного вокативу і номінативу. А саме: називний і кличний відмінки схожі у тому, що називний відмінок підмета означає, що ми говоримо, називаємо того, до кого говоримо. У польській мові позиція вокативу є найбільш не стійкою в наступних категоріях: прізвища та імена людей (рідше зменшувально-пестливі), рідше при сполученні з прикметником, назви тварин. Кличний відмінок зберігається у власних назвах річок, міст і країн [84].

Отже, розуміння синтаксичної функції адресативних форм польськими лінгвістами обговорюється доволі широко і приводить до різних висновків. Актуальним питанням польської лінгвістики є вивчення звертання, різноманітних адресативних зворотів та засобів мовного етикету не тільки як проблем уживання в сучасній комунікації, а й з точки зору історичного контексту, який безумовно залежить від суспільно-історичних та політичних умов розвитку польської держави.

1.3. Ідіостиль Ярослава Івашкевича: мовно-літературознавчий аспект

Художній текст є комплексним явищем мистецтва слова. Це своєрідний мовленнєво-словесний акт між автором і читачем, що

здійснюється за допомогою слова. Лінгвістичний аналіз не руйнує цілісності художнього тексту й цілісності його сприйняття, а дає змогу бачити естетичне ціле таким, яким його створив автор. Тому й ключі до розуміння його задуму – у системі мовно-художніх засобів твору.

Важливість урахування під час вивчення тексту авторської індивідуальності стає очевидною при зверненні до моделі художньої комунікації, обов'язковим складником якої є автор як творець тексту. Словниковий запас мови не можна розглядати як готову масу. Нові слова й словоформи є продуктом словотвірної потенції, який розвивається й знову відтворюється.

Питання вивчення індивідуального стилю в сучасних лінгвістичних студіях тісно пов'язане з такими поняттями, як «мовна особистість», «мовна картина світу» та «світобачення письменника». Дослідження мовної картини світу творів дає можливість побачити індивідуальну неповторність митця в представленій ним вербально-естетичній картині світу, оцінити його внесок у систему вже функціонуючих словесних художніх засобів національної мови, розкрити його домінуючі світоглядні принципи.

Вибір письменником мовних засобів, які репрезентують його художню індивідуальність й особливості світобачення, що безпосередньо відображається в його художньо-мовному просторі, формується засобами індивідуалізованої загальнонародної мови, збереженої самим текстом. Але мова художнього стилю постає не як сукупність мовних засобів окремих рівнів і не як набір тропів, а як художня цілісність, як текст, яким «диригує» особистість автора, його світогляд.

Мовознавець Х. Дідух зазначає, що в загальному розумінні ідіостиль – це сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших. У більш вузькому значенні ідіостиль пов'язаний із системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора.

Ідіостиль проявляє себе через створення тексту, а також через естетичну діяльність мовної особистості. Тому він відображується в інтеграції тем, жанрів, засобів і прийомів, яким надається перевага і які необхідні для побудови тексту й передачі як інформативних, так і емотивно-експресивних компонентів.

Поняття індивідуального стилю відіграє важливу роль в аналізі характерних рис художньої літератури, оскільки саме художній стиль відкриває можливості для визначення специфічних ознак авторського світобачення. Художній стиль традиційно розглядають у лінгвістичній або літературознавчій площині. Індивідуальний стиль письменника – складне явище, що реалізується в особливостях манери автора, в особливостях використання лексики народної мови, у своєрідності образних висловів, синтаксичної будови речень. Мова автора вивчається у зв'язку з усіма перерахованими складовими елементами. Усі вони у творі становлять єдине ціле, що постає із задуму автора, відбиває його творчу своєрідність. Індивідуальний стиль письменника нерозривно пов'язаний із його творчою індивідуальністю – неповторною своєрідністю креативної діяльності кожного видатного митця, зумовленою його світоглядом, талантом, життєвим досвідом, темпераментом тощо. Індивідуальний стиль можна розглядати як основну одиницю стильового аналізу, яка визначає його як домінанту художньої форми й складається під впливом змісту, світогляду автора тощо. Це виявляється й у змісті, сюжеті, характерах, образності твору.

Складовою ідіостилю є ідіолект письменника. Ці поняття мають дискурсивний характер, оскільки одні лінгвісти вважають їх абсолютними синонімами, а інші формулюють різні дефініції. Зокрема, О. Селіванова зауважує, що ідіолект є індивідуальним різновидом мови, який реалізується в сукупності різних ознак мовлення окремого носія мови, а в письмовому мовленні виявляє риси ідіостилю. Поняття ідіолекту й ідіостилю можуть співвідноситися як норма національної мови й індивідуальна манера

мовлення, тобто ідіостиль постає як індивідуально-творче використання національної мови.

В енциклопедії «Українська мова» поняття «індивідуальний стиль» та «ідіолект» тлумачаться як абсолютні синоніми: «Стиль індивідуальний, ідіолект – це сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мови окремого індивіда. Це поняття насамперед стосується стилю майстра слова, письменника. Стиль індивідуальний залежить від індивідуальної творчості автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та їх оцінки». Індивідуальний стиль того чи іншого письменника перебуває в тісному зв'язку зі стильовими особливостями епохи, з індивідуальними стилями інших письменників свого часу.

Ідіолект – мова індивідуума, індивідуальний спосіб використання мовних засобів. Можна говорити про певний індивідуальний стиль, коли кожний мовець більшою чи меншою мірою володіє виразними індивідуальними мовними, стилістичними навичками, мовленнєвими звичками. Ідіолект відображає не тільки особистість, переконання, темперамент, а й певною мірою також нашу соціолінгвістичну біографію – індивідуальну участь у комунікативних ситуаціях як пережитих, зафіксованих у досвіді, так і актуальних, з відповідною мовною поведінкою. Формування мовних засобів залежить передусім від поглядів, задуму автора. Ідіолект – індивідуальне мовлення, що пояснюється професією, віком, психічним станом людини, рівнем загальної культури, а також ситуацією спілкування.

Індивідуальний стиль письменника має в основі конкретну реалізацію особистого погляду митця, що відображає індивідуальну свідомість, специфіку авторської моделі світу, функціонування мовних засобів, індивідуально-авторську художню картину світу й антропоцентричність.

Вокативні речення здатні передавати те чи інше враження, оцінку, характеристику, художньо-естетичний ефект стилістично визначених кодифікованих мовних засобів. Авторський ідіостиль виявляє органічне поєднання національного світосприйняття й індивідуального осмислення та переживання буття, становить особливу єдність, у якій взаємодіють традиції та новаторство, усталені й індивідуальні авторські образи.

Ярослав Івашкевич, як і Вітольд Гомбрович, Бруно Шульц, Славомір Мрожек, є одним із найбільш відомих у світі польських письменників ХХ століття. В європейській літературі його ставлять в один ряд з такими майстрами пера, як Томас та Генріх Манні, Джон Голсуорсі, Ромен Роллан. Поет, прозаїк, драматург, мистецтвознавець, есеїст, літературний критик, музикознавець, мемуарист, перекладач, громадський діяч.

Аналізуючи оповідання та драматичні тексти Ярослава Івашкевича бачимо, що головна роль в його творах відведена діалогам. Можна стверджувати, що особливість побудови діалогів та їхня змістовність є ідіостилем письменника.

Основну частину творів Івашкевича становлять дискусії героїв, та слід підкреслити, що кожен твір майже повністю побудовано з діалогів. Ми не знаємо справжніх почуттів і думок героїв, але саме їхні розмови є елементом історії, яка виходить на перший план. Існує одна спільна риса літературного діалогу: на відміну від справжніх розмов і роздумів, які характеризуються спонтанністю, літературні діалоги є структурованими та продуманими структурами. Літературні діалоги створюються з певною метою. У сюжетному аспекті діалоги виконують смислотворчу функцію: повідомляють про події з іншої точки зору, ніж раніше описував автор, або повідомляють про події, ще невідомі читачеві. З точки зору характеру, однак, це форма самохарактеристики. Стиль мовлення героїв свідчить про їхнє красномовство, знання, комунікабельність, ставлення до співрозмовника, такі риси характеру, як стриманість чи безпосередність. Польський дослідник

літератури Н. Markiewicz підкреслює, що змісту висловлювання персонажа може і не бути об'єктивно, але сам спосіб висловлення поглядів може надати багато інформації про певного героя. Це яскраво видно в повісті «Przyjaciele» та оповіданні «Kochankowie z Marony». Вже згадані дискусії та полеміка є джерелом більшості відомостей про героїв, про які ми можемо здогадатися. Показ реальності через діалог, дозволяє підкреслити характери персонажів, зробити їх самодостатніми особистостями.

Вчинки героїв Ярослава Івашкевича говорять самі за себе. З них ми дізнаємося факти без оцінки стороннього спостерігача. Читач вирішує, як він інтерпретує події, що спостерігаються, і що він вважає важливим, Івашкевич показує нам лише частинку своєї уяви, дозволяючи абсолютно вільно тлумачити, оцінювати та робити висновки. Домінування діалогів дозволяє підкреслити відмінності та схожість створених світоглядів. Таким чином, без втручання оповідача підкреслюються риси характеру персонажа, які, на думку читача, пом'якшують або трансформують описаний конфлікт.

Позбавлення тексту оціночних коментарів допускає кілька спроб інтерпретація оповідання без опори на судження самого автора.

Оцінка того чи іншого явища чи риси характеру може відрізнятись залежно від обставини читання, особистий досвід і вік читача. Текст створено в даному середовищі і під впливом конкретного періоду неодмінно сприймається інакше в інших реаліях. Змінився спосіб сприйняття світу, але механізм дії людської психіки залишилися незмінними, тому, знайомлячись з подіями, що відбувалися в прогрітій сонцем Варшаві 1929 року, виникає враження сьогодення. З багажем досвіду і знань сучасної людини, ми дивимося на історію з іншої точки зору, ніж Івашкевич. Безсумнівно, ми багато втрачаємо, не маючи змоги знати авторську позицію, але не менш спокусливо створювати власний суд, незалежний від письменника. «Przyjaciele» можна вважати оповіданням, в якому переважає діалог. У читача може скластися враження, що автор веде діалог із самим собою,

балансуючи між двома полюсами власного світогляду. Адже віра Wolfa в красу та надія Когескієго змінити суспільство, об'єднавши молоді уми, такі характерні для Івашкевича! Досить згадати описану раніше віру Івашкевича в панєвропеїзм, тобто об'єднання спільноти європейської інтелігенції під спільною парасолькою культури та мистецтва. [69, с. 17].

На нашу думку, діалоги, як основне джерело інформації про персонажів, слід розглядати а з точки зору аналізу мови, використаної в оповіданні, при цьому варто розрізнити стиль, присутній у суто оповідних фрагментах, і той, який присутній у висловлюваннях. Оповідач зосереджується на короткому, майже стислому переданні ліричної ситуації, вчинків героїв та обставин; створений світ є лише злегка окресленим фоном.

Розмови ж навпаки часто прикрашені поетичними метафорами, символічними алюзіями та недомовленнями. Тому можемо стверджувати, що в повісті «Przjaciele» є певна доза поезії. Досить згадати дискусії героїв про поняття краси та їхні естетичні уподобання.

Природно, що тема розмови, якою б поетичною вона не була, не сама по собі свідчення поетичності твору. Це цілий театр засобів, що супроводжують переданий зміст, і насамперед поетична мова з використанням усього її спектру мовленнєвих фігур. Мова розмов позбавлена комунікативного «практичного» аспекту, дискусія інтелігенції спрямована на філософські, а не буденні теми.

Словниковий запас героїв розвивається в міру того, як розвивається їхнє знайомство. Герої творів Івашкевича починають помічати естетичну та моральну привабливість один одного. Це говорить про необхідність добору слів з метою створення спільної мови, яку необхідно виробити між двома друзями.

Це приклад того, як багато можна дізнатися про персонажів лише за діалогами [69, с. 16].

Загальний аналіз творів Ярослава Івашкевича вказує на особливу роль діалогів літературних героїв та звертання як один з інструментів їх побудови, яка у свою чергу впливає на зміст та сюжетну лінію. Передусім, проаналізуємо основні етапи життєвого шляху та динаміку творчого становлення Ярослава Івашкевича. «І ваш, і наш» говорить про нього один з дослідників Р. Романюк [48].

Літературна творчість Ярослава Івашкевича та журналістська діяльність викликали зацікавлення дослідників. Надзвичайна насиченість творчої біографії Ярослава Івашкевича є критерієм вибору студіювання поезики різних жанрів літератури й мистецтва загалом, літературного життя, політичних реалій ХХ століття в Польщі та Європі

Майбутній письменник народився 1894 року в Кальнику на Вінниччині і до 1918 року прожив в Україні (Єлисаветград, Тимошівка, Київ). Навчався в Четвертій київській гімназії, згодом у Київському університеті та консерваторії. Україна з її культурою, краєвидами та гостинним народом, залишилися в пам'яті Івашкевича на все життя. Її образ є в багатьох прозових, поетичних творах та драматургії як такий, що зазнавав еволюцій та трансформацій. Івашкевич писав: «Творчість окремих митців, безсумнівно, буває глибоко пов'язана з середовищем, з якого вони вийшли, з пейзажем, серед якого вони жили. Зв'язок митця з пейзажем, який його сформував, є глибшим, ніж це могло б здаватися. Дитинство і молодість завжди залишають важливий слід на все наступне життя – у творах зрілого творця раз у раз виникає нота, яка запала в його серце ще в давні часи. Відкривається усвідомлена таким чином або й зовсім неусвідомлена єдність між країною дитячих літ і зрілим періодом творчості».

Івашкевич працював репетитором у заможних шляхетських родинах, тому мав можливість добре пізнати українську провінцію, яку він називав «балагульською». Хоч і народився на межі століть, Івашкевич почувався більш закоріненим углиб ХІХ століття, ніж про це може свідчити дата його

народження. Тому письменник часто писав про Україну в її історичному контексті, починаючи з середини ХІХ століття й до революційних подій після Першої світової війни. У своїх творах він осмислює історичні проблеми українсько-польського пограниччя у ХІХ та ХХ століттях, січневе повстання 1863 року, битву під Дашевом, в якій брали участь його батько й дядько. «Український період був найважливішим для формування світогляду та філософсько-естетичних переконань Івашкевича як митця, тому часто його твори, особливо ранні, є ніби «портретом митця замолоду», а також панорамою інтелектуального життя України початку минулого століття» [29, с. 2].

Після взяття міста Червоною армією 1918 року виїхав до Варшави. Хоча у Варшаві він почувався чужим, ніби опинився в еміграції, завдяки своїм суспільним зв'язкам швидко звик до нового середовища. Спочатку він працював домашнім учителем у Потоцьких, а з 1920 р. редагував мистецьку частину «Kurier Polski», водночас співпрацював із «Tygodnikiem Ilustrowany» та «Kurier Lwowski», а також був секретарем «Kurier Polski».

Ярослав Івашкевич почав писати вірші та драми у віці дев'яти років, офіційно дебютувавши сонетом «Lilith» в єдиному номері журналу «Pięć», який виходив у Києві в 1915 році. Після прибуття до Варшави в 1920 році Івашкевич опублікував у новому літературному щомісячнику «Skamander» поетичну повість «Zenobia. Palmira». Книжковим дебютом письменника став збірник віршів «Okstostychu», виданий у 1919 році. У 1925 році Івашкевич опублікував роман «Księżyc wschodzi», а роком пізніше – збірку есе «Pejzaże sentymentalne».

Івашкевич багато писав, він єдиний зі скамандритів був поетом і прозаїком водночас. У 1932 році вступив на дипломатичну службу як секретар представництва в Копенгагені, а з 1935 року обіймав аналогічну посаду в Брюсселі. Через рік він повернувся до Польщі і присвятив себе виключно літературній праці.

У 1930-х роках було опубліковано три важливі томи поезії: *Powrót do Europy*, *Lato*, *Inne życie*, історичний роман «*Czerwony Targowy*», оповідання «*Drzezina*», «*Panny z Wilka*», інші. У другій половині 1930-х років Івашкевич здобув визнання і як драматург: «*Samobójstwo. Konwersacje o tragedii*», «*Bal u księżnej belwederskiej*», «*Kardynałowie*». У 1936 році опубліковано драму «*Lato w Nohant*», що заснована на біографії Фридерика Шопена, та мала успіх на сцені. Виставу в Польському театрі у Варшаві показали 160 разів. Післявоєнні драми Івашкевича («*Під акаціями*», «*Хутір*», «*Весілля пана Бальзака*», «*Космогонія*») не досягли рівня популярності драми «*Lato w Nohant*», яка досі є на польській сцені.

Період окупації Івашкевич провів у своєму маєтку, де надавав прихисток письменникам та художникам єврейського походження (виробляв їм документи, шукав притулку, перевозив). Проводив читання, лекції та концерти.

У повоєнний час письменник ще більше, ніж у міжвоєнний час, включився в громадське життя, причому на різних рівнях. Брав участь у відбудові Польського театру у Варшаві, став його літературним керівником, працював у редакції познанського «*Życie Literackie*» і був головним редактором «*Nowiny Literackie*». Був головою Товариства польсько-італійської дружби та заступником голови Музичного товариства ім. Фридерика Шопена. Брав участь і в політичному житті: майже 28 років був депутатом Сейму Польської Народної Республіки, кілька років обіймав посаду старшого маршалка, брав активну участь у міжнародному русі за мир. Івашкевичу подобалося бути у владі: він насолоджувався її блиском, брав участь в офіційних церемоніях, отримував відзнаки та ордени від народної влади; з іншого боку, він захищав опозиційних письменників від репресій і домагався видання їхніх книг. У 1968 році він не дозволив вилучити зі Спілки польських письменників літераторів єврейського походження. Як письменник він віддав данину соцреалізму оповіданням «*Ucieczka Felka*

Okonia», драмою «Odbudowa Włodmierza» та дидактичною повістю для молоді «Wycieczka do Sandomierza».

У післявоєнний період Ярослав Івашкевич присвятив себе переважно есеїстиці, яка стала плодом його численних подорожей («Książka o Sycylii – 1956, Książka moich wspomnień», «Książka moich wspomnień», «Podróże do Włoch», Podróże do Polski»). У 1956-62 роках він опублікував тритомний роман «Sława i chwała», у якому відтворив через долю поляків від початку Першої світової війни до кінця Другої світової війни широку панораму суспільно-політичних змін. Але поезію не покидав. У пізніх віршах Івашкевича домінує настрій меланхолії та швидкоплинності життя («Jutro żniwa», «Krańcy rok», «Xenie i elegie», «Śpiewnik włoski», «Mapa pogody», «Muzyka wieczorem»).

«В Україні я дозрів як письменник», писав Ярослав Івашкевич. Безумовно, у доробку письменника є твори, в яких відбито українську тематику: (повість «Zenobia. Palmira», «Księżyc wschodzi», роман «Sława i chwała» тощо). Книга, над якою Ярослав Івашкевич працював майже все життя, мала бути про подорож Україною. В архіві письменника залишився рукопис «Wstępu» та розділів «Daszów», «Werhiwnia». Чернетки свідчать, що наступні розділи він планував назвати «Kalnik», «Illince», «Stawyszczce», «Наjworon», але написати їх уже не встиг. Письменник не оминув України і в головному творі свого життя романі «Sława i Chwała», яка за жанровими ознаками є сімейною хронікою. Кілька поколінь шляхетських родин Ройських, Мишинських, Шиллерів проходять через найважчі випробування двадцятого століття. Дія в епопеї охоплює чималі географічні і часові простори України, Польщі, інших країн Західної Європи. Літературознавчий аналіз із посиланням на біографічні матеріали показує, які реальні життєві прототипи, помічені автором в Україні, стали основою створених ним повнокровних образів.

Образ Одеси в романі досліджує М. Ольшевська. На її думку, образ Одеси у творчості Ярослава Івашкевича, ідеально вписується у філософію його творчості і, немов крізь лінзу, фокусує всі найважливіші проблеми, присутні в його текстах. Міський пейзаж розкриває не лише смаки художника, а й його спосіб бачення світу, заснований на суб'єктивних актах сприйняття» [71, с. 722]. Насамперед Одеса постає в автобіографічних записах письменника. Хоча він завжди вважав Київ містом своєї молодості, Одеса відіграла значну роль у його біографічних переживаннях. Письменник неодноразово повторював, що для нього важливі не ті місця, які він згадує, а люди, яких зустрічає. Безсумнівно, одним із тих, хто найбільше вплинув на його творчість, був Кароль Шимановський.

У романі «Sława i Chwała», що охоплює простори, пов'язані з історією поляків, з'являються різні визначні місця. Це прикордонні поміщицькі садиби, слободи, хутори, міста та містечка, а також великі міста та мегаполіси, такі як Одеса, Варшава, Париж, Берлін чи Рим. У цьому світі великих історичних змін діють високоіндивідуалізовані персонажі, кожен з яких представляє не лише певний соціальний статус, але, насамперед, власний, автономний світ, створений у свій спосіб, що складається з різноманітних відчуттів, переживань і думок. Звідси і сюжет роману досить розкутого характеру, вважає дослідниця. Таким чином, сюжет роману має два виміри: перший – це об'єктивний час, час історичного розвитку, де закони історії невблаганні, і другий вимір – індивідуальний, персональний – символічний час. Обидва рази суворо взаємопов'язані і визначають один одного [71, с. 734]. На думку М. Olszewska, світ Одеси в романі зображений горизонтальним, замкненим в матеріальні кордони, позбавленим свого акціологічного центру. Позбавлене морального порядку місто, яке ніби страждає на амнезію, перестає бути носієм етичних та естетичних смислів. Одеса стає безлюдним містом, водночас потворним і брудним, без свого центру. Такий стан ускладнює вкорінення героїв, оскільки не дає їм

можливості онтологічного утвердження світу, робить їх ментально бездомними. Підсумовує свої міркування дослідниця ствердженням, що простір місць є оточенням людини. Сенс цього середовища неможливо зменшити до суто фізичної істоти в певних вимірних межах. Щоб людина могла врятуватися в бездушному, матеріальному світу, гнітючі будні Одеси, що мали місце в цьому романі, перетворилися на казкову, святкову Сицилію – світський міський простір [71, с. 744].

У контексті аналізу портретів і тіл «Kochankowie z Marony» нас зацікавить течія французького екзистенціалізму ХХ ст., представлена згаданим Ж.П. Сартра та А. Камю, чії теорії з'явилися в Польщі ще на рубежі 1956 р., але повністю досягли лише в 1960-х рр. і сімдесятих років. Сьогодні творчість Ярослава Івашкевича також можна включити в дуже мінливий каркас цієї філософії. Ця тенденція виражена в його творчості. Екзистенціалізм спрямував увагу письменника на людину та її переживання, як герої сприймають себе у світі, у чому вбачають сенс життя, що для них є свобода і відповідальність, добро і зло, провина, трагедія, надія, страждання.

Отже, у своїх творах Ярослав Івашкевич розкривав трагедії сучасної людини, які стали відправною точкою для тогочасного мистецтва. Такий стан речей змусив письменників виробити власну унікальну мову вираження та спосіб подання людини: зверталася увага не на поверховість героїв, а на їхнє внутрішнє – їхню психіку та протиріччя, закладені в їхній душі. Створюючи 1960 року «Kochankowie z Marony», Івашкевич у своїй естетиці звертається до модерністських ідей, які стали колискою екзистенціалізму. Проза Івашкевича, міцно пов'язана з традицією «Молодої Польщі», керується принципом дисонансного поєднання цінностей і наданням їм філософського, загальнолюдського змісту. Душі героїв приймають хворі, мертві, розчаровані та самотні тіла. Тут можна говорити про силуети людей, яких метають добро і зло, тіла, сповнені любові, які містять «схвалення існування, чуттєву чарівність світу і водночас [...] відчуття порожнечі, нікчемність усього,

елементи всіх пристрастей і інтелектуального скептицизму, радість життя і страх перед смертю, найкращі й найгірші сторони людської природи [...]». У своїй повісті автор торкається складних тем. Тіла головних героїв роздирає стихія часу, хвороба, пристрасть, але й самотність, драма життя і смерті, нездійснене кохання, ревності та проблема трагізму й абсурду людей, «кинутих в існування».

Українською мовою перекладено багато творів Ярослава Івашкевича. Збірка віршів під назвою «Wieże. Вежі» вийшла в Україні 2017 року. Представлена в ній добірка творів письменника – це вся його лірика, починаючи від київських часів і закінчуючи пізньою добіркою віршів митця з його збірки під назвою «Muzyka wieczorem». Особливістю цього тому є також листування між автором поезії та її перекладачем, який завжди дбав про теплі стосунки між ними. Важливим тут є пролог, написаний відомим українським полоністом Ростиславом Радішевським, який влучно описує стосунки між двома авторами як «діалог побратимів». «Ця назва відображає суть духовного діалогу між Ярославом Івашкевичем і Дмитром Павличком. Це підтверджують як творчі, так і особисті стосунки двох видатних постатей. Звичайно, не йдеться лише про їхні взаємовідносини, а насамперед про критично-перекладацьку рецепцію Дмитром Павличком творчості польського письменника [60, с. 6].

Важливим аспектом у процесі сприйняття поезії Ярослава Івашкевича є її філософське підґрунтя. Уже в ранній період формування його віршів чітко простежується вплив філософсько-естетичної концепції Фрідріха Ніцше. Це чіткий ключ до знайомства з ними. Про цей період творчості поета дослідники говорили, що він був надто «молодопольським». Важко не помітити присутність у ньому діонісійської концепції, що влучно описує стан душі молодого поета, відчуває всю життєвість його існування. Поезія Івашкевича виглядала б зовсім інакше, якби в ній не було присутніх чітких слідів філософії Артура Шопенгауера, а особливо його концепції

волютаризму та феноменів, які дозволяють зовсім по-іншому ставитися до ідей поета [15, с. 10-21].

Багато праць Ярослав Івашкевич присвятив авторській рецепції творів мистецтва (музики, живопису, архітектури). Більшість із них поетичні пейзажі, які мають рідний, український підтекст. Прекрасний і ніжний пейзаж поєднується з роздумами ліричного суб'єкта і зі спогадами про краєвиди України.

Одним із проявів естетизму Івашкевича, безперечно, був властивий йому синкретизм різних видів мистецтва, а саме живопису, музики та літератури, про що вже йшлося. Важливою рисою видається також музикальність його віршів (музичні мотиви з різних епохи), а й їхня милозвучність. Природна музична чутливість письменника поєднувалася з глибоким знанням цієї галузі мистецтва. Музика не лише наповнила його поезію та ключ до написаних ним творів, а й стала справжнім предметом літературних роздумів митця – як у написаних ним ліричних текстах, так і в прозі. Івашкевич використовував співочий тип вільного вірша, що часто нагадував назву музичного твору в його назві. Наприклад, він назвав ім'я композитора, наситив його лірику музичною термінологією (*quasi canzona*, *grave*, *rallentando*, *tempo*, *primo*, *ritardando*), щоб створити унікальну атмосферу в кожному розділі свого тексту [49, с. 42].

У своїй статті О. Дяченко зазначає, що Дмитро Павличко, здійснюючи переклад поезій польського митця не лише змінює окремі сторони літературного світу польського письменника, а й використовує інші, ніж в оригіналі, поетичні образи, вводячи, наприклад, постать нареченої царя Соломона. Таким чином, перекладач шукає в цільовій мові та культурі елементів, які б змогли відобразити зв'язки між формою та змістом, щоб у підсумку досягти відповідного ідейно-естетичного ефекту. Тож можна припустити, що інтимний характер лірики в українській версії Ярослава Івашкевича змінили емоційність, адже емоційний акцент перенесено з

фізичного аспекту на любовні переживання героя. Про це свідчать заключні частини поеми Івашкевича:

*I owoc najsoczystszy i najbardziej żraly:
Czara miłości, skryta w jedwabiu kędziory*

У перекладі можемо прочитати:

*I найсолодший плід – то келишок любові,
Що тайно схований у кучерів єдваб*

Незважаючи на реальну різницю між текстом представленого оригіналу та його перекладу, можна лише здогадуватися, чи перекладач зробив цю зміну, щоб адаптувати твір до світогляду українського читача, намагаючись сенсифікувати його до емоційного пласту вірша, поза соматичними конотаціями [49, с. 43-44]. Підсумовуючи, дослідниця зазначає, що близьке знайомство двох геніїв польської та української поезії дало нам величезну поетичну спадщину. Завдяки роботі Павличка як перекладача та редактора журналу зарубіжної літератури пересічний українець має можливість відкрити для себе світ польської поезії, особливо з творчістю Івашкевича, з усіма його відтінками мистецької душі [49, с. 45-47].

Побіжний огляд пізнього поетичного доробку Ярослава Івашкевича показує, що натхнення, теми та спосіб зображення природи походять із широкого розуміння природи – світу рослин, тварин, природи, пори дня і року, атмосферні явища. Надзвичайно часто з'являються в різних ролях і функціях. Значно представлені дерева (без власних назв, окремо та їх сукупності – сади, переліски, ліси, а також їх окремі, специфічні породи та різновиди, такі як тополі, берези, ясени, горобини, щепи, липи, мімози) і, перш за все, їх значення зростає і є особливо помітним і істотним з домінуючими філософськими та ідеологічними аспектами, в останніх томах, написаних у період пізньої зрілості та старості: «*Xeniach i elegiach*», «*Marie pogody*» і «*Muzuse wieczorem*». Ксені відкриває цикл «*Okno i drzewo*», у першому рядку якого Івашкевич окреслює пізнавальний горизонт і напрямок

поетичного пошуку, вказуючи на область невідомого, на ракурс теємниці, що дозволяє надати їй надіндивідуального сенсу земного буття. Хочеться вірити, що у вузькій будівлі досвідченої реальності, в якій ми обмежені матерією та часом, є вікно, яке дозволяє йому заглянути в таємницю буття, щоб підтвердити передчуття, що всі форми та прояви існування проявами існування і почуття є по суті еквівалент, те саме, що людина і дерево:

Okno otwarte.

Prostokąt okna i noc.

Co się w tym oknie zmieści?

[...]

Staję i znowu patrzę

W głąb świata

Przez tę ciasną ramę.

Czy zmieści się w niej moje życie?

Czy zmieści się drzewo?

Квінтесенцією і кульмінацією людського буття є процес мислення, але поетові болить те, що тривалість руху свідомості залежить від матеріального носія, у всіх його можливих формах, зокрема людській – крихкій, летючий, схильний до руйнування. Ідентифікація та тотожність духовного тіла з деревом, інтуїція підказує, що свідомість може не бути винятково людським привілеєм – усе це приносить тимчасову втіху в екзистенційному відчаї та дозволяє віддалити небуття завдяки метафорі дерева, що з'єднує його з величезним кровотоком, створеним вертикально-горизонтальною системою рослинних зв'язків і хтонічних залежностей – листя, гілок, стовбура, коріння:

Myśl mieszka w formie

jak ślimak

w zielonoczarnej skorupce,

jak ten sok w sośnie

rosnącej pod oknem,

*z korzeni przecieka do gałęzi
i drzewo staje się domem,
ciałem,
formą, w której się mieszczą
myśli i wiersze,
i czasem rozpacz,
że myśl w tej formie się nie zmieści*
[82, с. 101-103].

Найменш відомою та критично описаною частиною творчості Ярослава Івашкевича – поета, прозаїка та есеїста, беззаперечного у своїй оригінальності є його сценічні драми. Деякі з його довоєнних театральних п'єс часто ставилися і йдуть досі, як-от «Lato w Nohant», «Maskarada», «Wesele pana Balzaka», «Idealny złodziej». Усі ці п'єси написані на основі біографічних фактів та важливих подій із біографій відомих діячів польської та європейської культури XIX століття: Фридерика Шопена та Жорж Санд, Олександра Пушкіна, Евеліни Ганської та Оноре де Бальзака. Водночас вони набагато більше, ніж просто театральна інсценована ілюстрація фрагментів їхнього життя та екзистенційних дилем.

«Lato w Nochant» – це драма, заснована на модерністському естетизмі, як за своїми ідеологічними засадами, так і з точки зору розроблених на його основі прийомів, що дозволяють накопичувати красу, примножувати її, відображати красу в іншій красі, одним словом – посилення естетичного переживання. Івашкевич є новатором завдяки грі конвенцій, започаткованій у «Lato w Nochant», та їх інноваційній обробці, але він також глибоко вкорінений у цих конвенціях, він навіть захоплений ними [55, с. 68-79].

Дослідниця К. Малговська зазначає, що Ярослав Івашкевич представив Бальзака передусім як персонажа, який потрапив у пастку тисячі дрібниць, які відволікають його від сенсу й змісту його життя, тобто від мистецтва. У центрі драми питання про стан митця та питання про

довговічність літературної продукції. Виставу можна трактувати як комедію про митця, що заблукав у повсякденному житті, яка стає драмою про людину, яка вбирає дійсність усіма своїми почуттями і художньо її переробляє у своїй творчості, і водночас сама поглинена цією буденністю [67].

Як драматург Івашкевич звертався також до величезних, тематично й семантично складних питань власної прози, особливо відомих оповідань, екзистенціальних установок, насичених конфліктами й драмами та внутрішніми хвилями почуттів, дискусій про поведінку й моральний вибір, відчуття неминучої поразки героїв, їхніх надій і мрій, сфер і різновидів кохання, прихованих пристрастей і туг, неможливості спілкування з іншою людиною. Його твори, позначені трагічним відчуттям минулості й неминучої людської самотності («Pod akasjami», «Kosmogonia»).

Однак тут варто підкреслити, що вся сценічна і театральна творчість Ярослава Івашкевича – яка сьогодні розглядається також з перспективи років як певне вже замкнуте ціле – зрештою проблемно широка й дуже різноманітна тематично й формально. Це могло бути причиною слави письменника багатьох професійних творців у цій галузі. Для автора «*Maskarady*» драматургія була радше полем творчості; він повноцінно виявляв себе насамперед в інших формах, як поет і прозаїк, але також театр і писання для театру було чимось важливим у його письменницькій стратегії та авторських амбіціях, оскільки він використовував цю форму вираження протягом усього свого життя - писати життєву літературу, постійно шукати та експериментувати. Важке питання – чи завжди любов цього автора до театру була взаємною?

Але що з великого драматургічного доробку Ярослава Івашкевича має шанси зберегтися в майбутньому, з'являтися на польських сценах, а не залишитися просто респектабельним і театральним мертвим твором польської літератури напевно не відомо.

Співвідношення між драмами Івашкевича та його прозою, як влучно зазначив історик міжвоєнної польської драматургії Мар'ян Равінські, «позначається у виборі героїв та епох, оскільки саме після романтизму модернізм і ХХ століття успадковують інтерес до проблематики митця, його особистість і світосприйняття, роль у суспільстві». Мистецтво і життя – окремі сфери цінностей у творчості Івашкевича, неминуче протилежні, але й певним чином взаємодоповнюючі. І така схема протиставлення в біографіях романтиків у драмах; вони документують одвічний конфлікт між митцем і його оточенням, осмислений і вирішений письменником у протиставленні модерністській антиномії життя і мистецтва [83].

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що Ярослав Івашкевич був традиціоналістом: тримаючись осторонь від експериментаторства, він продовжував традиційну поетику. Для прози Івашкевича характерні екзистенціальна тематика, глибокий психологічний аналіз, прискіплива спостережливість, зосередженість на неважливих на перший погляд деталях, вільний перехід від першої до третьої особи та змістовні діалоги, основним інструментом побудови яких є звертання персонажів один до одного. Важливою ниткою творчості Івашкевича, присутньою в його прозі та драматургії, є доля митця як особистості, яка намагається надати власному та чужому досвіду екзистенційного виміру.

Отже звертання як лінгвістична категорія викликає дослідницький інтерес і продовжує бути об'єктом досліджень як українських так і польських науковців. Це відбувається тому, що як лінгвістичне поняття воно має відмінні дефініції і тлумачення в сучасному мовознавстві та певну неоднозначність у класифікації. На від мінусу від українського мовного дискурсу, у польській мові на позначення адресата у мовленєвих актах використовується дієслова наказового способу та форми кличного відмінка іменників, що теж залишається предметом польських наукових розвідок.

2. АНАЛІЗ ЗВЕРТАНЬ У ТВОРАХ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА

2.1. Структурно-морфологічна класифікація звертань у літературних творах Ярослава Івашкевича

2.1.1. Класифікація звертань за структурою

Для аналізу було відібрано 400 текстових фрагментів, вилучених методом суцільної вибірки з оповідань Ярослава Івашкевича «Dziewczyna i gołębie», «Kochankowie z Marony», драми «Lato w Nochant», віршів: «Urania», «Do Izoldy», «O sosno, jakżeś piękna w księżycu», «Oto jesień», «(nie)Lekki sierpniowy oktostych».

При цьому ми враховували повтори звертань однієї лексичної форми у різних реченнях і різних творах, бо одна і та ж форма звертання може відрізнитися за стилістичною функцією, конотацією тощо (наприклад, звертання у залежності від контексту може мати як позитивну, так і негативну конотацію тощо *Pojedzie Koldusia na targ do Grodziska? Czy Koldusia się zna na gołębiach? No, to powiesi Koldusia gdzie indziej. Czy to takie ważne? Za duży już, moja Koldusiu, rośnie. Ależ to naprawdę, Koldusiu mówił Edek ze szczerym burzeniem — jak można? Koldusia chce, żebym gołębie kradł? Cóż tam, Koldusiu? — serdecznie spytał inżynier. — Zmęczyłaś się?*).

На першому етапі дослідження здійснено класифікацію звертань у творах Ярослава Івашкевича за структурою.

I. Однокомпонентні звертання траплялися найчастіше (254 одиниці, 63,5%) , серед них переважають: іменники (250 одиниць, 98%), наприклад: *Mężczyźni, Boże, Biadaczko, Pani, Mamusiu, synu* тощо.

У тому числі було використано іменники з означенням прикладкою: *Ah, marzenia-pryśnienia. Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu becзки. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»).

Також зафіксовано субстантивовані прикметники, зокрема: *kochana* («Dziewczyna i gołębie», «Kochankowie z Marony»), *No, dobranoc, stary* — *powiedział zbliżywszy się do ojca i musnąwszy go wargami w czoło — dziękuję ci* («Dziewczyna i gołębie»).

Займенник у якості однокомпонентного звертання не трапляється, що підтверджує поширене твердження більшості вітчизняних науковців, що звертання займенниками не виражається. Хоча зауважимо, що в повсякденному мовленні ми фіксуємо такі варіанти, наприклад, *Гей, ти, підійди сюди!* Такі звертання здебільшого підсилюють негативне ставлення до співрозмовника .

Також було виявлено 20 звертань, які підсилюються вигуками (5%), наприклад: *Ach, mój miły, mój bardzo miły, Ajej, skręcisz nogę* («Kochankowie z Marony»), *Ah, marzenia-pryśnienia* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»), *O sosno, jakżeś piękna w księżycu* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), *Och, Janku, Ach, Boże* («Kochankowie z Marony»), *Ach, moja Olu, Ojej, jakiś ty nudny, Och, Janku, Ach, Boże, O! Pani, Ach, mój miły, mój bardzo miły, Ach, ciociu, to do prawdy jest przerażające, Ach, Boże, Ach, pani, O, moje dziecko* («Lato w Nohant»).

II. Окремо було виділено поєднання одно- та багатоконпонентних звертань. Серед них частіше траплялися поєднання двох однокомпонентних звертань, у яких друге, переважно, уточнює чи ідентифікує перше (19%). Як зауважує М. С. Скаб, у таких формах «семантико-синтаксичний комплекс вокативності суттєво потіснив інші семантико-синтаксичні ознаки». Зокрема, траплялися варіанти ідентифікувальної синтаксеми (за М. Скабом), виражені поєднанням вигука з іменником чи субстантивованим прикметником: *Ach, mój miły, mój bardzo miły* («Kochankowie z Marony»), *Ah, marzenia-pryśnienia* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»), *O sosno, jakżeś piękna w księżycu* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), *O wierzbo* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), *Ach, Boże, O! Pani, Ach, mój miły, mój bardzo miły, Ach, ciociu, to*

do prawdy jest przerażające, Ach, pani, O, moje dziecko, Ej, Chopin, mamusia będzie się znowu gniewała, gdy nie znajdzie swojego kałamarza na miejscu, O, mamusiu, na miłość Boską, Ach, Boże, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda, Ach, pan jest niepoprawny, Ach, pani, jaka ona jest czarująca («Lato w Nohant») тощо.

Також зафіксовано варіанти квалітативної синтаксеми, виражені іменниками: *Pani Olu* — *powiedziała* (*Ola zauważyła, że od jakiegoś czasu mówiła jej „pani”, nie „panno”*) — *pani Olu, niechże się pani namyśli; Arek, Arek* — *pomóż mi dźwigać walizkę; Olu, Olu* — *powiedział* — *zastanów się; Ukradł, po prostu ukradł. Z szufladki stolika w kancelarii* — *panno Olu, panno Olu; I wie pani, co pani powiem? Picuś, Picuś* — *wołał Józio. Pies leciał przed nim jakby w określonym celu; Panno Olu* — *rozlegało się sakramentalnie pod oknem o tej porze* — *panno Olu, a może co pomogę?* («Kochankowie z Marony»); *Panie, panie, coś pan z byka spadł? Ale potem zaczęła go gonić. — Edek! Edek!* — *wołała. Ale, Koldusiu, co Koldusia wymyśla* — *zniecierpliwił się nieco inżynier* — *takie dziecko jak Edek* («Dziewczyna i gołębie»); *Janie, Janie, buljon dla pana Chopina! Maurycy, Maurycy, naka jestem nieszczęśliwa. Ty mnie porzucasz. Mamusiu, mamusiu, wiesz co mnie powiedziała Urszula? Chopin, Chopin, chodź prędko, gramy w szarady. Frederyku!... Frederyku!..Obiad! Frycek, Frycek! Zsamknij okno, burza nadchodzi... Madeleine, Madeleine, proszę mi dac ten zielony kuferek... Janie, Janie, na miłość bożką* («Lato w Nohant»).

Окрім того, два однокомпонентних вертання можуть поєднуватися у тих випадках, коли мовець звертається одночасно до двох осіб, але такі форми не було зафіксовано через відсутність дії.

Поєднання трьох та більше однокомпонентних звертань не зафіксовано.

Поєднуватися можуть не тільки однокомпонентні звертання, але й звертання із різною кількістю компонентів, наприклад: *Kochana Augustynko, mołość sama nie wystarczy, Ach, mój miły, mój bardzo miły, Doskonale, moje*

*dziecko. Obawiam się, że jeżeli się w to nie wdasz, moja Augustynko, będziemy mieli pojedynek, Bo to, **przyszę łaski pana hrabiego**, wytrzymanie nijakiego niema, **Mój drogi Szopin**, tobie potrzeba czego innego, zapewne czego innego («Lato w Nohant»).*

III. Двокомпонентні звертання (28 одиниць, 7%) були утворені за вісьма моделями, серед яких найпоширенішою є модель іменник + іменник (26 одиниць, 5,8%), наприклад: *O, widzi **panna Basia**, to mi śniadanie. E, tam — machnęła Koldusia fartuchem — **pan Edzio** to nie powinien jeszcze o żeniactwie myśleć. **Panie Stasiu** — bronila się,- w głowie mi się kręci! **Panno Basiu**, jedziemy na plac Konstytucji. Jedziemy, **panno Basiu**, jedziemy — wołał już z ogródka («Dziewczyna i gołębie»); Tyle tutaj jest teraz młodzieży, a pan, panie Wodziński, ucieka wciąż do tych starych zacofańców. **Panie Rousseau**, **pan się zapomina. Panno Audustyno**, **pani** mnie zwodziła. **Panno Solange**, nie zasłużyłem na tej złości! Ależ, **panie Teodorze... Ach, panie baronie... Panno Olu** — rozległo się sakramentalnie pod oknem o tej porze — **panno Olu**, a może co pomożę? **Panno Aleksandro** — poważnie powiedział Janek — niech pani nie poddaje się jego głosowi. Czy **pani, panno Olu**, skończyła już swoje kajety? To **pan Janek** od samego rana tu sterczy? — spytała — a zabiegi? **Pani** stawia dziwne pytania, **pani kierowniczo** — westchnęła — **pani** nic nie rozumie. **Panie Arku** — powiedziała. **Panie Gulbiński**, co panu jest? — krzyknął do niego Arek, ale pijak nie zareagował na to. **Panie Arku**, **pan** idzie. Tak, **panno Aleksandro**, tak. Pewnie były przysypane śniegiem. A **pan** zna życie, **panie kierowniku?** — spytała Ola głosem bardziej podniesionym, niżby chciała («Kochankowie z Marony»); **Och, głupoty, tęsknoty. Co mam do roboty** («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»).*

Модель прикметник + іменник не представлена в досліджених діалогах чи поезіях Ярослава Івашкевича, як і зворотня модель іменник + прикметник.

За моделлю вигук + іменник (субстантивований прикметник) (38 одиниць, 9,5%) утворено такі звертання: ***Ach, mój miły, mój bardzo miły. Ach, moja Olu** — Arek zabierał się do długiego mówienia — ty sobie wyobrażasz, że ty*

tylko jedna. **Och, Janku** — Ola westchnęła bardzo głęboko — przecież to nie jest kwestia słów. **Ach, Boże** — przestraszyła się Gulbińska. **O, moje dziecko... Ach, Boże**, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda. **Ach, panie baronie... Broń, Boże. Ach, Boże**, co za dom. **Ach, pan** jest niepoprawny... **Ach, pani**, jaka jna jest czarująca... **Ach, Boże...Ten Ferdynand**, zawsze się znajdzie na mojej drodze. **O, mój Boże**, a cóż ty z nią poczniesz. **Ach, ciociu**, to do prawdy jest przerażające... **O! Pani** tak wsceśnie? («Kochankowie z Marony»); **Ah, marzenia-pryśnienia** («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»), **O sosno**, jakżeś piękna w księżycu («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), **O wierzbo** («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), **O! Pani** tak wsceśnie? **Na Boga, Maurycy**, co ty robisz? **O, mój Boże**, a cóż ty z nią poczniesz. **Ach, ciociu**, to do prawdy jest przerażające... **Ach, Boże**, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda. **Ach, Boże, O! Pani! Ach, ciociu**, to do prawdy jest przerażające, **Ach, pani. O, moje dziecko, Ej, Chopin**, mamusia będzie się znowu gniewała, gdy nie znajdzie swojego kałamarza na miejscu, **O, mamusiu**, na miłość Boską, **Ach, Boże**, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda, **Ach, pan** jest niepoprawny, **Ach, pani**, jaka jna jest czarująca («Lato w Nohant»); **O, widzi panna Basia**, to mi śniadanie. **O, Boże!** — zdziwił się Edek. — **Staś! Ach, wiesz, braciszku** — powiedział pretensjonalnie, i to "braciszku" zabrzmiało jak wyzwisko — przywiozłem ci prezent. **Masz!** («Dziewczyna i gołębie») тощо.

Модель займенник + іменник (14 одиниць, 3,5%) характеризується поєднанням присвійного займенника у називному відмінку однини / множини чоловічого / жіночого роду з іменником в однині або множині, наприклад: **Moja Koldusiu** — powiedział inżynier — czy to jutro jest środa? Za duży już, **moja Koldusiu**, rośnie. **Moja Koldusiu** — zirytował się inżynier — cóż mi to tu Koldusia takie rzeczy opowiada. No, **moja Koldusiu**, ja muszę zrobić na jutro ważne obliczenie («Dziewczyna i gołębie»); W tym wieku, **mój Boże! O, mój Boże**, a cóż ty z nią poczniesz, No, **moja mamusiu**, jakże to nazwac inaczej! **Pojedynek? Mój Boże!** Obawiam się, że jeżeli się w to nie wdasz, **moja Augustynko**, będziemy mieli pojedynek. **Doskonale, moje dziecko**. Wyobraź sobie,

moje złoto, mam moją ideę. Złapałem! Miłość, moje dziecko, jest największym skarbem, jaki dała nam natura, i nie należy nim gardzić («Lato w Nohant»); *Ach, moja Olu — Arek zabierał się do długiego mówienia — ty sobie wyobrażasz, że ty tylko jedna* («Kochankowie z Marony»).

Модель займенник + прикметник (13 одиниць, 3,1%): *Powiedz mi, moja droga... dawno chciałam ci zadać to niedyskretne pytanie: czy ty kochasz jeszcze Chopina? Moja droga, to nie od perfum zależy. Tak sądzisz, moja droga? Moja droga, praepaszam, że ci przeszkadzam w pracy. Ale czy nie widziałaś czasem w pracy Antosia? Matężństwo, moja droga, to nie są żarty. Nie, mój drogi, ja mam już dość tych farmazońskich obyczajów. Moja droga, wierz mojemu doświadczeniu* («Lato w Nohant»); *Moja droga — sztucznym tonem powiedział Arek — wszystkie takie rzeczy w początkach wydają się niezmiernie dziwne... widzimy je w wymiarach nadnaturalnych. Mimo geniuszu, to człowiek, tylko człowiek, moja kochana. Ale ż tak, moja kochana, nie trzeba robić dramatu. Wy, mężczyźni — powiedziała — sami nie wiecie, czego chcecie.* («Kochankowie z Marony»); *Wezmij mnie w swoje grzywy, ty szalona* («Urania»).

Для збільшення емпатичності звертання Ярослав Івашкевич також інверсує компоненти, утворюючи модель іменник + прикметник (5 одиниць, 1,1 %), наприклад: *Boże drogi, co za czasy!* («Lato w Nohant»), *Boże drogi, co za chłopak. Boże drogi — powiedziała Ola błędąc. Boże drogi. Dlaczego się ożeniłeś?* («Kochankowie z Marony»), або іменник + займенник: *Izoldo moja, nie słuchaj tych głosów* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»).

Притаманною польському мовному дискурсу існує форма звертання *proszę pana, proszę pani, proszę państwa*. Польська мовознавиця М. Марц'янік стверджує «Найбільш одночасно нейтральною та універсальною адресативною формою, що обслуговує стосунки на пан-пані є форма *proszę pana, proszę pani, proszę państwa* Це означає, що ці адресативні форми допустимі в усіх комунікативних ситуаціях, що не є стосунками на *ти*» [68, с. 51].

У традиційних сталих звертаннях реалізується модель дієслово + іменник (16 одиниць, 4%): **Proszę pana** — *mówiła kucharka, siadając na krześle przy roboczym stole inżyniera, który był jednocześnie stołem jadalnym - sama nie wiem, co robić. Tak się kocha, tak się kocha... no, mówię panu, obiadu dziś nie jadł* («Dziewczyna i gołębie»); **Widzi pan, jak się spędza ranek na wsi...**, **Proszę cie, tylko bez scen...**, **Przepraszam pana**. *Zresztą nie muwiłam panu nigdy nic pewnego, Proszę pana...*, **Widzi pan, jak się spędza ranek na wsi...** («Lato w Nohant»); **Używa pani takich wielkich słów, Dziwię się pani, Nie poznaję pani, panno Olu, Widzi pani, panno Olu** — *rozpoczęła jak ksiądz kazanie – to nie bardzo dobrze, że cała wieś interesuje się tymi wizytami młodych ludzi u pani, Niech pani się nie martwi – powiedział jej Janek konfidencjonalnie – wszystko będzie dobrze, Jaki on tam Grek, proszę pani* — *znowu kiwnęła ręką Eufrozyna, Śliczny pan ma głos — powiedziała Hornowa i nagle zauważyła Józia stojącego pod ścianą, Jeżeli pani chce, żebym tu zaglądał — ciągnął Janek — niech pani nigdy nie robi z siebie siostry miłosierdzia. Niech pani siedzi lekko — mówił — niech pani nie zwisa jak worek; Daj spokój, Ola* — *powiedział Janek — taka cisza na jeziorze, niech się nie wydziera* («Kochankowie z Marony»).

дієслово + іменники *Bo to, proszę łaski pana hrabiego, wytrzymanie nijakiego niema*, («Lato w Nohant»); а також її інверсія іменник + дієслово: *Czy Jan nie słuszy co pani mówi? Proszę tak nie dzwonić!* («Lato w Nohant»); *I wie pani, co pani powiem? Niech pan coś zaśpiewa* — *zwróciła się do Arka Hornowa — tak pan ładnie śpiewał; Niech pani siedzi lekko — mówił — niech pani nie zwisa jak worek. Czy pani, panno Olu, skończyła już swoje kajety? Niech pani się nie martwi; A teraz pani jest szalona — wyrwało się Hornowej; Co pani tu robi? Co pani opowiada? Pani ukryła Józia* («Kochankowie z Marony»).

IV. Трикомпонентні звертання (5 одиниць, 1,1%) траплялися у поодиноких випадках та були утворені за моделями

займенник + іменник + іменник: **Mój drogi Szopin, tobie potrzeba czego innego, zapewne czego innego** («Lato w Nohant»);

іменник + іменник + прикметник (послідовність може бути різна): *Uranio, muzo dnia ostatecznego...stójże na strazy domu i nicości* («Urania»); *O jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»); *Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu beczki. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»);

займенник + прислівник + прикметник: *Ach, mój miły, mój bardzo miły* («Lato w Nohant»).

Отже, найчастіше Ярослав Івашкевич у своїх творах використовував однокомпонентні звертання. Їхня кількість склала дві третини (63,5%) від усіх аналізованих прикладів. З однокомпонентних звертань абсолютно переважають іменники. Середню частотність продемонстрували комбінації дво- та більше компонентних звертань (17,6%). Також із середньою частотністю трапляються двокомпонентні звертання (14,7%), переважно вони утворені за моделлю «іменник + іменник».

Подекуди фіксуємо трикомпонентні (1,1%) та чотирикомпонентні звертання (0,2%).

2.1.2. Морфологічна характеристика звертань

Різноманіття структурних моделей звертань у творах Ярослава Івашкевича спонукало зробити їхній глибший морфологічний аналіз.

1. Іменники у досліджуваному матеріалі як у однокомпонентних звертаннях, так і у багатоконпонентних та їхніх комбінаціях представлено:

– збірними іменниками, наприклад: *panowie* – 2 одиниці («Dziewczyna i gołębie»), 5 одиниць («Kochankowie z Marony»); *mężczyźni* («Kochankowie z Marony»);

– іменниками на позначення статі:

Ran – 12 одиниць («Dziewczyna i gołębie»), 10 одиниць («Lato w Nohant»), 19 одиниць («Kochankowie z Marony»);

Pani – 6 одиниць («Dziewczyna i gołębie»), 13 одиниць («Lato w Nohant»), 57 («Kochankowie z Marony»);

Panno – 2 одиниці («Dziewczyna i gołębie»), 4 одиниці («Lato w Nohant»), 17 одиниць («Kochankowie z Marony»);

– іменниками на позначення віку: *stary* («Dziewczyna i gołębie»), («Dziewczyna i gołębie»), *dziecko* – 3 одиниці, *dzieci* – 6 одиниць («Lato w Nohant»);

– іменниками на позначення роду діяльності або посадових осіб, наприклад: *kolego* («Dziewczyna i gołębie»), *panie kierownika*!, *pani kierowniczo* («Kochankowie z Marony»).

Також використовувалися іменники на позначення свояцтва, наприклад: *tatek* – 3 («Dziewczyna i gołębie»), *synu* – 3 («Dziewczyna i gołębie»), *bracie* – 3 («Dziewczyna i gołębie»), *ciociu* – 1 («Dziewczyna i gołębie»), 1 («Lato w Nohant»), *mama* – 4 («Dziewczyna i gołębie»), *mamusiu* – 11 («Lato w Nohant»).

Велика група іменників у звертаннях представлена власними іменами (зокрема прізвищами), наприклад: *Kołodusiu*, *Edek*, *Anielciu*, *Sabinko*, *Basia*, *Edzio*, *Stasiu*, *Frederyku*, *Fernandzie*, *Solange*, *Teodorze*, *Maurycy* *możo*. *A також прізвища – Ej, Chopin, mamusia będzie się znowu gniewała, gdy nie znajdzie swojego kałamarza na miejscu. Powinszuj nam, Chopin, jesteśmy zaręczeni... Gdzież ja mogę być twoją przyjaciółką, Chopin, kiedy ja nic o tobie nie wie. Gdzie ty jesteś wogule, Chopin?* («Lato w Nohant»).

У контексті досліджуваних новел трапляються також іменники-звертання до Бога, наприклад: *O, Boże!* — *zdziwił się Edek*. («Dziewczyna i gołębie»), *W tym wieku, mój Boże! Ach, Boże...Ten Ferdynand, zawsze się znajdzie na mojej drodze. Mój Boże, tam już pewnie po suflecie!* («Lato w Nohant»), *Ach, Boże* — *przestraszyła się Gulbińska. Boże drogi, co za chłopak. Boże drogi* — *powiedziała Ola blednąc. Boże drogi! Dlaczego się ożeniłeś?*

(«Kochankowie z Marony»); або Богородиці – *Jezus Maria. Co pani tu robi?*
(«Kochankowie z Marony»)

Персонажі творів Ярослава Івашкевича звертаються не тільки до живих, але й до неживих об'єктів, тож у творах у якості звертань функціонують:

– іменники на позначення дерева, наприклад: *Uranio, sosno, siostró* – tak siebie nazywam («Urania»); *O sosno, jakżeś piękna w księżycu. O sosno, jakżeś piękna w szronie. O wierzbo, jakżeś smutna ludsko pochylona. O jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»);

– абстрактні назви, репрезентовані прикладковими конструкціями: *Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu becзки. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki. Ah, marzenia-pryśnienia* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»);

– іменники на позначення нещасливої події: *Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu becзки. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki.* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»).

Також у звертаннях є іменники образливої конотації: *Wezmij mnie w swoje grzywy, ty szalona. Idioto — zawołała — wracaj. Nie wygłupiaj się. Wariacie — powiedziała Ola. Pijany jesteś... — a po chwili dodała: — cholero!* («Kochankowie z Marony»).

2. Другу групу становлять поширені звертання, головним компонентом у яких виступає субстантивований прикметник, поєднаний із присвійним займенником: *Powiedz mi, moja droga... dawno chciałam ci zadać to niedyskretne pytanie: czy ty kochasz jeszcze Chopina? Moja droga, to nie od perfum zależy. Mimo geniuszu, to człowiek, tylko człowiek, moja kochana. Tak sądzisz, moja droga? Więc, moja droga, jak że ja mogę Maurycemu świat zawiazywać tą Augustyną. Ale ż tak, moja kochana, nie trzeba robic dramatu. Nie, mój drogi, ja mam już dość tych farmazońskich obyczajów. Moja droga, wierz mojemu doswiadczeniu* («Lato w Nohant»); *Moja droga* — sztucznym tonem powiedział Arek — wszystkie takie rzeczy w początkach wydają się niezmiernie

dziwne... widzimy je w wymiarach nadnaturalnych. **Wy, mężczyźni** — powiedziała — *sami nie wiecie, czego chcecie.* («Kochankowie z Marony»); **Wezmij mnie w swoje grzywy, ty szalona** («Urania»); **Moja Koldusiu** — powiedział inżynier — *czy to jutro jest środa? Za duży już, moja Koldusiu, rośnie. Moja Koldusiu* — zirytował się inżynier — *cóż mi to tu Koldusia takie rzeczy opowiada. No, moja Koldusiu, ja muszę zrobić na jutro ważne obliczenie* («Dziewczyna i gołębie»); *W tym wieku, mój Boże! O, mój Boże, a cóż ty z nią poczniesz, No, moja mamusiu, jakże to nazwać inaczej! Pojedynek? Mój Boże! Obawiam się, że jeżeli się w to nie wdasz, moja Augustynko, będziemy mieli pojedynek. Doskonale, moje dziecko. Wyobraź sobie, moje złoto, mam moją ideę. Złapałem! Miłość, moje dziecko, jest największym skarbem, jaki dała nam natura, i nie należy nim gardzić* («Lato w Nohant»); *Ach, moja Olu* — *Arek zabierał się do długiego mówienia — ty sobie wyobrażasz, że ty tylko jedna* («Kochankowie z Marony»). Вони комбінуються із іменниками на позначення спорідненості чи іменами, а також іменниками-звертаннями до Бога.

3. Вигуки представлено вигуком, що вживається у звертанні до людини чи неїстоти. Окремо виділяємо групу звертань, які стоять після **вигуків** *Ach, Och, O, Ej*, тісно пов'язаних зі звертаннями інтонацією. Причому, як свідчить дослідження, вигук може стояти перед звертаннями, спрямованими до людини: *Ach, ciociu, to do prawdy jest przerażające... O, moje dziecko...* («Lato w Nohant»).

Зауважимо, що в окремих прикладах фіксуємо відсутність коми після вигука *O*, який перейшов у розряд частки: *O sosno, jakżeś piękna w księżycu, O wierzbo, jakżeś smutna ludsko pochylona.* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»).

Звертання до Бога, що є поширеним у мовленні не тільки поляків, а й українців: *O, Боже, мій Боже, Що робиться в світі* (Українська народна пісня), *O, mój Boże, a cóż ty z nią poczniesz* («Lato w Nohant»).

наприклад: *Ach, mój miły, mój bardzo miły. Ach, moja Olu* — Arek zabierał się do długiego mówienia — ty sobie wyobrażasz, że ty tylko jedna. *Ojej, jakiś ty nudny, powtarzasz to w kółko. Och, Janku* — Ola westchnęła bardzo głęboko — przecież to nie jest kwestia słów. *O, moje dziecko... Ach, Boże, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda. Ach, panie baronie... Broń, Boże. Ach, Boże, co za dom. Ach, pan jest niepoprawny... Ach, pani, jaka jna jest czarująca... Ach, Boże... Ten Ferdynand, zawsze się znajdzie na mojej drodze. O, mój Boże, a cóż ty z nią poczniesz. Ach, ciociu, to do prawdy jest przerażające... O sosno, jakżeś piękna w księżycu («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), O wierzbo («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), O! Pani? Na Boga, Maurycy, co ty robisz? Ej, Chopin, mamusia będzie się znowu gniewała, gdy nie znajdzie swojego kałamarza na miejscu, O, mamusiu, na miłość Boską, Ach, Boże, wiem, dla tego mówiłeś, że będzie pogoda, Ach, pan jest niepoprawny, Ach, pani, jaka jna jest czarująca («Lato w Nohant»); O, widzi panna Basia, to mi śniadanie. O, Boże! — zdziwił się Edek. — Staś! Ach, wiesz, braciszku — powiedział pretensjonalnie, i to "braciszku" zabrzmiało jak wyzwisko — przywiozłem ci prezent. Masz! («Dziewczyna i gołębie») тощо.*

Саме вигуки виконують емоційні функції Емоційність – невід’ємна риса будь-якої мови. Поляки у своєму мовленні звикли використовувати чимало емоційних вигуків, фраз та навіть словосполучень. Емоційна лексика робить розмовне мовлення більш живим та забарвленим.

4. Специфічним лише для польської мови, як уже зазначили, є функціонування вокативних конструкцій із дієсловами, які комбінуються у сталих фразах із гоноративами: *Proszę pana* — *mówiła kucharka, siadając na krześle przy roboczym stole inżyniera, który był jednocześnie stołem jadalnym - sama nie wiem, co robić.* («Dziewczyna i gołębie»), *Przepraszam pana, zresztą nie mówiłam panu nigdy nic pewnego, Szkoła, proszę pani, to szkoła* («Kochankowie z Marony»).

Проте для привертання уваги, підготовки до комунікативного акту лексеми **pan/ pani** поєднують і з іншими дієсловами:

Tak się kocha, tak się kocha... no, mówię panu, obiadu dziś nie jadł («Dziewczyna i gołębie»); *Widzi pan, jak się spędza ranek na wsi..., Widzi pan, jak się spędza ranek na wsi...* («Lato w Nohant»); *Używa pani takich wielkich słów, Dziwię się pani, Nie poznaję pani, panno Olu, Widzi pani, panno Olu – rozpoczęła jak ksiądz kazanie – to nie bardzo dobrze, że cała wieś interesuje się tymi wizytami młodych ludzi u pani, Niech pani się nie martwi – powiedział jej Janek konfidencjonalnie – wszystko będzie dobrze, Jaki on tam Grek, proszę pani – znowu kiwnęła ręką Eufrozyna, Śliczny pan ma głos – powiedziała Hornowa i nagle zauważyła Józia stojącego pod ścianą, Jeżeli pani chce, żebym tu zaglądał – ciągnął Janek – niech pani nigdy nie robi z siebie siostry miłosierdzia. Niech pani siedzi lekko – mówił – niech pani nie zwisa jak worek; Daj spokój, Ola – powiedział Janek – taka cisza na jeziorze, niech się nie wydziera* («Kochankowie z Marony»), *Bo to, proszę łaski pana hrabiego, wytrzymanie nijakiego niema,* («Lato w Nohant»); a також її інверсія іменник + дієслово: *Czy Jan nie słuszy co pani mówi? Proszę tak nie dzwonić!* («Lato w Nohant»); *I wie pani, co pani powiem? Niech pan coś zaśpiewa – zwróciła się do Arka Hornowa – tak pan ładnie śpiewał; Niech pani siedzi lekko – mówił – niech pani nie zwisa jak worek. Czy pani, panno Olu, skończyła już swoje kajety? Niech pani się nie martwi; A teraz pani jest szalona – wyrwało się Hornowej; Co pani tu robi? Co pani opowiada? Pani ukryła Józia* («Kochankowie z Marony»).

Отже, можна зробити висновок, що найчастотнішими словами на позначення звертань є іменники на позначення статі – *Pan, Pani, Panno* (35%) та власні імена (60%)

Середню частотність продемонстрували іменники на позначення віку (1%) та іменники на позначення роду діяльності (1%). Інші слова або комбінації трапляються рідко чи в поодиноких випадках.

2.2. Лексико-семантична класифікація звертань

Оскільки звертання – це універсальний і невід’ємний засіб, вироблений мовою для обслуговування людського спілкування, для встановлення зв’язку між висловлюваннями й суб’єктами спілкування, для інтеграції різних сторін і компонентів ситуації спілкування в єдиний комунікативний акт [33, с. 107], то зі структури художнього дискурсу можна виокремити різні лексико-семантичні групи.

Було виділено лексико-семантичні групи та субгрупи у звертаннях Ярослава Івашкевича в аналізованих творах. Зокрема, такі групи.

I. Звертання, що їх вживають до адресатів, з якими адресанти перебувають у близьких дружніх стосунках.

1.1 Звертання до друзів.

1.2 Звертання до родичів (свояцтво).

1.2.1. Звертання до батьків

1.2.2. Звертання до синів

II. Звертання до надприродних істот.

2.1. Звертання до Бога.

III. Звертання до знайомих людей.

3.1. Звертання до знайомих літніх людей.

3.2. Звертання до колег.

IV. Звертання до неживих об’єктів.

V. Звертання до незнайомих та малознайомих людей.

Отже, розглянемо їх більш детально.

I. Звертання, що вживаються до адресатів, з якими адресанти перебувають у близьких дружніх стосунках. Група містить такі субгрупи, як звертання до друзів, зокрема, до чоловіків. Через те, що в польській мові є кличний відмінок, то такі звертання репрезентовані чоловічими іменами у кличному відмінку. А також зафіксовано іменники на позначення свояцтва: *tatek* («Dziewczyna i gołębie»), *synu* («Dziewczyna i gołębie»), *bracie*

(«Dziewczyna i gołębie»), **ciociu** («Dziewczyna i gołębie»), **mama** («Dziewczyna i gołębie»), **mamusiu** («Lato w Nohant»).

II. Звертання до надприродних істот (9 одиниць, 2,5%). Сюди входять звертання до Бога (8 одиниць, 2%), зокрема: **O, Boże!** — *zdziwił się Edek.* («Dziewczyna i gołębie»), *W tym wieku, mój Boże! Ach, Boże...Ten Ferdynand, zawsze się znajdzie na mojej drodze. Mój Boże, tam już pewnie po suflecie!* («Lato w Nohant»), **Ach, Boże** — *przestraszyła się Gulbińska. Boże drogi, co za chłopak. Boże drogi — powiedziała Ola błędąc. Boże drogi. Dlaczego się ożeniłeś?* («Kochankowie z Marony»); до Богородиці (1 одиниця, 0,4%), — **Jezus Maria.** *Co pani tu robi?* («Kochankowie z Marony»).

III. Звертання до знайомих людей. Це, зокрема, звертання до знайомих літніх людей та до колег. У польській мові є, окрім форм кличного відмінка, які утворюються від жіночих, чоловічих імен, іменників, спеціальні форми ввічливості: **Pan** — 43 одиниць; **Pani** — 76 одиниць; **Panno** — 23 одиниць. Це є загальноновживані форми, вживання яких закріплено традиційно.

IV. Звертання до неживих об'єктів (9 одиниць, 2,5%), у тому числі: *Pijany jesteś... — a po chwili dodała: — cholero!* («Kochankowie z Marony»); **Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu beczki.** *Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki.* («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»); **Ah, marzenia-pryśnienia** («(nie)Lekki sierpniowy oktostych»); **Uranio, sosno, siostró** — *tak ciebie nazywam* («Urania»); **O sosno, jakżeś piękna w księżycu. O sosno, jakżeś piękna w szronie. O wierzbo, jakżeś smutna ludsko pochylona. O jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu** («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»).

V. Звертання до незнайомих та малознайомих людей. Таку групу звертань оформлено за допомогою загальноновживаних формул ввічливості.

Отже, найчастотнішими у творчості Ярослава Івашкевича є звертання лексико-семантичної групи «Звертання до знайомих людей» — 35%.

Л. Топчій у процесі дослідження звертань звернула увагу на їхнє естетичне призначення, виокремивши дві групи [33, с.108]. Як свідчать

результати нашого дослідження, у художньому тексті теж можна виокремити:

1) етикетні форми, що є засобом залучення уваги, способом експлікації позитивного аксіологічного значення: *Augustynko! Jak to? Watpisz o mojej miłości?, Mamusiu, mamusiu, wiesz co mnie powiedziała Urszula?* («Lato w Nochant»), *W ogóle życie jest piękne. Prawda, tatek?* («Dziewczyna i gołębie»)

2) не етикетні звертання, що виражені інвективною лексикою, яка призначена для висвітлення пейоративних оцінок: *Pijany jesteś... — a po chwili dodała: — cholero!. Idioto — zawołała — wracaj. Nie wygłupiaj się.* («Kochankowie z Marony»)

Таким чином, структурний аналіз звертань у творах Ярослава Івашкевича показав, що найчастіше письменник у своїх творах використовував однокомпонентні звертання. Їх кількість склала дві третини (63,5%) від усіх аналізованих прикладів. В однокомпонентних звертаннях абсолютно переважають іменники (98%). Рідко трапляються звертання-вигуки (1,6%), звертання-прикметники (0,4%).

Середню частотність продемонстрували комбінації одно- та багатокомпонентних звертань (26,6%). Також із середньою частотністю трапляються двокомпонентні звертання (29%), переважно вони утворені за моделлю «іменник + іменник» (14,7%) чи «дієслово + іменник» (14,3%). Найрідше було знайдено трикомпонентні звертання (1,1%) та чотирикомпонентні звертання (0,2%).

Щодо функціонування різних моделей, то найчастіше серед них фіксуємо звертання, утворені за моделями «іменник + іменник» (14,7%). Дещо рідше трапляються моделі «вигук + іменник» (9,5%), «іменник + прикметник» (1,1%), «займенник + іменник» (3,5%), «дієслово + іменник» (4%), «займенник + прикметник» (3,1%).

Деталізований морфологічний аналіз дозволив зробити висновок, що найчастотнішими словами з функцією звертань є іменники на позначення

статі – *Pan, Pani, Panno* (35%) та власні назви (60%). Середню частотність продемонстрували іменники на позначення віку (1%) та іменники на позначення роду діяльності (1%). Інші слова або комбінації трапляються рідко чи в поодиноких випадках.

Лексико-семантичний аналіз показав, що найчастотнішими у творчості Ярослава Івашкевича є звертання лексико-семантичної групи «Звертання до знайомих людей» – 35%.

3. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІ ЗВЕРТАНЬ У ТВОРАХ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА

3.1. Звертання як засіб експресивного синтаксису в художньому тексті

Слід зазначити, що останнім часом досить актуальною є проблема експресивності, експресії та експресивної лексики. Поняття експресивності в наукових розвідках визначається в різних аспектах: у лексикологічному, лінгвістичному, соціолінгвістичному, психолінгвістичному, лінгвостилістичному тощо.

Термін *експресивний синтаксис* з'явився в лінгвістиці в 60-их роках ХХ століття і пов'язаний з іменем швейцарського мовознавця Ш. Баллі, який дослідив експресивність як лінгвістичну категорію на прикладі французької мови. Дослідник був переконаний, що експресія виражається почуттями самого мовця, навіть за відсутності її компонентів у структурі висловлення (№ Вавринюк с. 223).

Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає експресивність як сукупність семантико-стилістичних ознак певної одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати засобом вираження суб'єктивного ставлення мовця до адресата мови або змісту в комунікативному акті [9, с. 56].

Експресивне мовлення виступає в художньому та публіцистичному дискурсі як засіб вираження психологічного стану мовця.

У лінгвістичній літературі досить поширеними є поняття *експресивність*, *експресія* та *емоційність*, проте трактують їх науковці неоднозначно: одні розмежовують, інші розглядають як тотожні. Перші називають експресивним таке мовлення, у якому екстралінгвістичні та лінгвістичні засоби використовуються мовцем цілеспрямовано задля дієвості мовного повідомлення та максимальної доступності, водночас інша думка

полягає в тому, що це різні явища одного порядку та наголошує на ширшому значенні поняття експресивності.

Експресія – це складна стилістична категорія, яка розглядається у комплексі лінгвістичних, соціальних і психічних чинників. На думку В. Чабаненка, експресія – це підсилення виразності, а експресивність – це вже підсилена виразність, вмотивована соціально та психологічно і така, що активізує мислення та підтримує загострену увагу [40, с. 193].

Експресивний синтаксис розглядають як мовну та мовленнєву категорію. Експресивне завжди є вираженням ставлення мовця до зображуваного. Експресивність речення – це вже результат взаємодії синтаксису, прагматики та семантики, відзначений функціональною креативністю. Синтаксис реалізує свої експресивні функції використанням різноманітних конструкцій: еліптичних речень, вставних конструкцій, парцеляції, побудови складних речень, сегментації, еліпсиса, усічення тощо. Як вже зазначалося, елементи експресії можемо знаходити у текстах художнього та публіцистичного стилів, оскільки саме тут зазвичай присутня емотивність.

Найбільш яскраво емоції передаються саме з допомогою звертань, із-поміж яких виділяють власне звертання й риторичні звертання. Власне звертання використовуються здебільшого для стилізації усного мовлення героїв і найчастіше вживаються як спонування співрозмовника до дії чи питання, виражаючи при цьому комунікативну й прагматичну спрямованість (*Panno Solange, niech mi pani konicznie wyznaczy chwilę rozmowy* («Lato w Nohant»); *Panno Olu — rozlegało się sakramentalnie pod oknem o tej porze — panno Olu, a może co pomoże?*). Риторичні питання мають метафоричний зміст та є засобом виявлення почуттів і переживань персонажів літературного тексту (*O wierzbo* («O sosno, jakżeś piękna w księżycu»), *Ach, moja Olu, Ojej, jakiś ty nudny; Więc, moja droga, jak że ja mogę Maurycemu świat zawiazywać tą Augustyną; Ach, Boże — przestraszyła się Gulbińska*). Від власне звертань

риторичні звертання відрізняються своєю функцією, мовленнєвою метою, стилістичною зорієнтованістю й змістом. На думку О. Пасічної, «риторичні звертання, на відміну від власне звертань, на відповідь не розраховані, а вживаються для того, щоб привернути більшу увагу до об'єкта зображуваного, викликати в читача певне ставлення до нього. Використання цієї стилістичної фігури допомагає автору збільшити експресивність мовлення» [22].

3.2 Функції звертань в ідіостилі Я. Івашкевича

До синтаксичних експресивних засобів, які використовує Ярослав Івашкевич в художньому мовленні, належать звертання, які виступають актуальним компонентом комунікативної ситуації й за одне використання можуть реалізувати кілька функцій.

За стилістично-функціональною ознакою найчастіше виділяють власне звертання й риторичні звертання. Власне звертання спонукають слухача (читача) до відповіді чи певної дії й в художніх творах використовуються здебільшого задля стилізації в репліках героїв усного мовлення. Наприклад:

- *Janie, Janie, buljon dla pana Chopina!* («Lato w Nohant»);
- *Józiu, puść Picusia, niech szczeka na tego pana.* («Kochankowie z Marony»);
- *Panno Olu — rozlegać się sakramentalnie pod oknem o tej porze — panno Olu, a może co pomożę?* («Dziewczyna i gołębie»);
- *Słuchajcie, kolego — powiedział nawet — ja bym chciał ze dwa samce, tylko żeby były ładne* («Dziewczyna i gołębie»);
- *Panie Stasiu — bronila się,- w głowie mi się kręci!* («Dziewczyna i gołębie»);

Ярослав Івашкевич часто вживає звертання у спонукальних і питальних реченнях, що відповідно спонукають співрозмовника до дії чи відповіді, отже, мають комунікативну спрямованість. Наприклад:

- *Co ci jest, **George**? Płaczesz?* («Lato w Nohant»);
- *Uspokój się, **Olu**, mów ciszej* («Lato w Nohant»);
- *Da nam **pani** herbaty? — spytał Janek ożywiając się nagle.* («Kochankowie z Marony»);

До близьких друзів і родичів використовується зменшувально-пестлива форма імені або назви спорідненості. Такі звертання, крім номінативної, виконують ще й оцінно-характеризуючу функцію. Наприклад:

- *Za duży już, **moja Koldusiu**, rośnie.* («Dziewczyna i gołębie»);
- ***Ciociu**, to są moi koledzy — powiedziała Basia wstając sprzed ognia i przekładając trzaski i zapalki z prawej ręki do lewej.* («Dziewczyna i gołębie»);
- *Jak się masz, **tatek** — powiedział wesóło.* («Dziewczyna i gołębie»);
- ***Mamusiu**, daj nam papieru...* («Lato w Nohant»);

Не змінюючи категоріально синтаксичної будови речення, звертання надає реченню експресивного забарвлення. Звертання повністю або частково змінює мовленнєву орієнтацію й реченнєву тональність вислову. Тож, крім апелятивної функції, звертання можуть виконувати ще функцію кваліфікації адресата. Наприклад:

- *Ot, **smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu beczki. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki*** («Oto jesień»);
- *O jaka jesteś ludzka, **plącząca wierzbo w śniegu*** («O sosno...»);

Звертання може виконувати також якісно-оцінну роль, надаючи негативної характеристики або підкреслюючи фамільярне ставлення до співрозмовника. Наприклад:

- *Gdzie jesteś, **szalony**? Burza się zbliża.* («Lato w Nohant»);
- *Wezmij mnie w swoje grzywy, **ty szalona*** («Urania»);
- ***Uranio, sosno, siostro** – tak ciebie nazywam* («Urania»);

У драматичному творі Ярослав Івашкевич використовує особливий експресивний різновид звертань – вокативні речення – які репрезентовані лише іменником у кличному відмінку і можуть виражати заклик, прохання чи вимогу відповісти, відгукнутися тощо.

Наприклад:

- *Frycek, Frycek! Zsamknij okno, burza nadchodzi...*(«Lato w Nohant»);

- *Fernandzie!* («Lato w Nohant»);

- *Frederyku!... Frederyku!..Obiad!* («Lato w Nohant»);

- *Augustynko! Jak to? Watpisz o mojej miłości*” («Lato w Nohant»);

- *Edek! Co ci jest? — spytał gorączkowo.* («Dziewczyna i gołębie»);

Експресивними центрами висловлювань у контексті як прозових, так і поетичних творів Івашкевича є риторичні звертання, які мають метафоричний зміст і відтворюють ставлення оповідача до суб'єкта чи об'єкта звернення: Наприклад:

- *Tyle tutaj jest teraz młodzieży, a pan, panie Wodziński, uczieka wciąż do tych starych zacofańców.* («Lato w Nohant»);

- *Uranio, muzu dnia ostatecznego...stójże na straży domu i nicości* («Uranio»);

– *O jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu* («O sosno...»);

Поширені риторичні звертання разом з іншими мовними засобами інтимізують текст і сприяють його метафоризації.

Отже, «звертання обслуговує одну з найважливіших сторін мовленнєвої діяльності: організацію та регуляцію комунікативних відносин, які залежать від таких факторів, як час, епоха, соціальна належність, ступінь знайомства, рівень освіти й вихованості, національність, професія, обставини мовного акту, вік, стать, місце проживання» [33, с. 109].

Як бачимо, звертання відображають емоційно-вольову сферу мовця та поєднують у собі дві функції: апелятивну й експресивну. Дослідивши функції

звертань у прозових, поетичних творах та драматургії Ярослава Івашкевича, можна ставити про їхню комунікативну поліфункціональність.

До основних функцій звертань можна додати номінативну, оцінно-характеризувальну й етикетну. Функції звертання та форми його вираження здебільшого залежать від стосунків між мовцями, їхнього соціального

ВИСНОВКИ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу українських та польських мовознавців до синтаксису і, зокрема, структурних компонентів речень, серед яких особливе місце відводиться звертанню. Проблема функціонування звертань у мовленні має безпосереднє відношення до вивчення мовної картини світу, взаємозв'язку мови і мислення, а також до інших базових питань сучасної лінгвістики.

Україна є малою батьківщиною видатного польського письменника, поета, перекладача Ярослава Івашкевича, у творах якого відображено українську тематику. Таким чином, твори митця є багатим матеріалом для вивчення, а також підтверджують думку про спорідненість української та польської літератур та міжкультурні зв'язки України та Польщі. Отже, використання Ярославом Івашкевичем форм звертання є виразниками індивідуального авторського стилю. Їхня змістова, структурна, стилістична та функціональна роль у художніх творах не представлена науковими працями вичерпно, тому обрана тема є актуальною.

Звертання як лінгвістична категорія є об'єктом дослідницького інтересу як українських, так і польських науковців. Це відбувається тому, що як лінгвістичне поняття воно має відмінні дефініції і тлумачення в сучасному мовознавстві та певну неоднозначність у класифікації. Звісно, що спільним для лінгвістики є те, що звертання є в усіх мовах і виражається воно іменниками у кличному або називному відмінку. На відміну від українського мовного дискурсу, у польській мові на позначення адресата у мовленевих актах використовується дієслова наказового способу та форми кличного відмінка іменників, що є постійним предметом польських наукових розвідок. Тому проблеми, що обговорюють дослідники, стосуються як самого терміну звертання, так і складністю семантичної, морфологічної, синтаксичної і функціональної природи цієї мовної категорії.

Ярослав Івашкевич у літературній діяльності реалізував принцип традиціоналізму. Для прози та поезики автора характерні екзистенціальна тематика, глибокий психологічний аналіз, прискіплива спостережливість та змістовні діалоги, основним інструментом побудови яких є саме звертання персонажів один до одного. Завдячуючи звертанням, митець яскраво відображає думки, переживання, емоції та характер взаємин літературних героїв.

Структурний аналіз звертань у творах Ярослава Івашкевича показав, що найчастіше письменник у творах використовував однокомпонентні звертання. Їх кількість склала дві третини від усіх аналізованих прикладів. В однокомпонентних звертаннях абсолютно переважають іменники.

Середню частотність продемонстрували двокомпонентні звертання, які утворені переважно за моделлю «іменник + іменник» чи «дієслово + іменник». Найрідше було використано три- та чотирикомпонентні звертання

Щодо функціонування різних моделей, то найчастіше серед них фіксуємо звертання, утворені за моделями «іменник + іменник», рідше трапляються моделі «вигук + іменник», «іменник + прикметник» та займенник + прикметник».

Деталізований морфологічний аналіз дозволив зробити висновок, що найчастотнішими словами з функцією звертань є іменники на позначення статі та, найчастіше, звертання до співрозмовника по імені. Середню частотність продемонстрували іменники на позначення віку та іменники на позначення роду діяльності. Інші слова або комбінації фіксуємо рідко чи навіть у поодиноких випадках.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що звертання, відображаючи емоційно-вольову сферу мовця, поєднують у собі такі функції: номінативну, апелятивну й експресивну. Дослідивши функції звертань у прозових, поетичних творах та драматургії Ярослава Івашкевича, можемо говорити про їхню комунікативну поліфункціональність. Водночас звертання

виконують і оцінно-характеризувальну та етикетну функції. Функції звертання та форми його вираження здебільшого залежать від стосунків між мовцями, їхнього соціального статусу й від ситуації спілкування в реаліях історичного періоду суспільства.

Кваліфікаційна робота може знайти своє продовження в характеристиці діахронічного вивчення мови Ярослава Івашкевича у літературно-історичному розвитку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Баран Г. Мова української християнської віршованої молитви XIX – поч. XXI ст. Чернігів, 2015. 280 с.
2. Биби́к С., Єрмоленко С., Тодор О. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. С.63.
3. Богдан С. Звертання і привітання в релігійному стилі: типологія вживання і функціональний статус. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. 2001. № 9. С. 47–50.
4. Богдан С. Молитовні й акафістні звертання як домінанта духовного діалогу. Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. 2001. Вип. 117–118. С. 75–81.
5. Вавринюк Т. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. Науковий вісник Криворізького національного університету. Філологічні студії. 2013. Вип. 9, Ч. С. 222-228.
6. Величко Н. Поняття звертання та його функції із лінгвістичного погляду. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2017. №4. С. 22–28.
7. Вихованець І. Звертання. Українська мова: енциклопедія. 2000. С. 184. URL : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>.
8. Вовк А. Експресивний синтаксис: з історії вивчення. Український смисл. 2016. № 2016. С. 254–264. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2016_2016_29
9. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
10. Деркач В., Кулікова Т. Мовна експресія риторичних звертань (на прикладі українського та кримськотатарського пісенного фольклору). Одеський лінгвістичний вісник. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 39–42.

11. Дмитрієва Д.М. Функційно-комунікативні вияви звертання в сучасній українській прозі (на матеріалі романів А. Кокотюхи та С. Жадана). Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. 2015. № 1–2. С. 91–97.
12. Дудик П. Просте ускладнене речення : навч. посіб. Вінниця : 2002. С. 244–314.
13. Дудик П.С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 320 с.
14. Каленюк С. Звертання в інтернет-комунікації: семантика та функційні пріоритети. Філологічні трактати. 2018. Т. 10. № 4. С. 31–36.
15. Київські полоністичні студії: Ярослав Івашкевич і Україна : збірник наукових праць Відп. Ред. Р. Радишевський. Київ 2001. Том III. 398 с.
16. Кравчук А. Соціолінгвістична неоднорідність польських адресативних зворотів. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2008. С. 43–53.
17. Кулик В. Курс сучасної української літературної мови. Ч. II. Синтаксис : підручник. Київ : Радянська школа, 1965. 165 с.
18. Лопатка О. Значення і синтаксичні функції кличного відмінка іменника при вивченні української мови як іноземної. Новітня філологія. Чорноморський національний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2009. С. 68–72.
19. Марчук О, Шкурак М. Стилїстичні функції звертань у контексті поезій В. Симоненка. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1338.pdf> (дата звернення 12.07.2022).
20. Мойсієнко А. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Персонал», 2009. 208 с.

21. Олійников В. Структура та функції категорії звертання в сучасній українській літературній мові (на матеріалі текстів акафістів) : дис. ... канд. філол. Наук :10.02.01 – українська мова. Луцьк, 2020. 220 с.
22. Пасічна О. Звертання в поетичному мовленні. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/268531725.pdf> (дата звернення 20.07.2022)
23. Пасічна О. Типи звертань та їх функціонування в поетичних творах Лесі Українки. Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2004. С. 121–130.
24. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. С. 202–206.
25. Пуряєва Н. Особливості мови першого українського молитовника. Українська мова. 2017. № 2. С. 27–39.
26. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 711 с.
27. Сологуб Н. Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики Науковий вісник Чернівецького університету. «Слов'янська філологія» : зб. наук. праць. Чернівці : «Рута», 2001. Вип. 117–118. С. 34–38.
28. Стахнюк Н. Польські адресативні звороти: граматики та омонімія мовленнєвого етикету. Закарпатські філологічні студії. Ужгород, 2016. Випуск 17. Том 1. С. 83–87.
29. Стингач К. Семантична структура звертань в ідіостилі Я. Івашкевича. Славїстичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика. Хмельницький, 2022. Вип. 12 (у друці).
30. Сухомлинов О. O specyficie i znaczeniu czasoprzestrzeni w opowiadaniu Jarosława Iwaszkiewicza «Młyn nad Lutynią». Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Київ : Знання України, 2001. С. 290–296.

31. Сухомлинов О. Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя: монографія. Донецьк : Ландон-XXI, 2012. 375 с.
32. Сухомлинов О. Ярослав Івашкевич: митець народжений Україною. Київські полоністичні студії. *Gente Ruthenus Nazione Polonus*. Київ, 2008. Том X. С. 179–187.
33. Тарасюк Т. Найменування адресата в сучасних релігійних посланнях. *Українське мовознавство*. 2018. № 1 (48). С. 118–134.
34. Тимченко Є. Вокатив і інструменталь в українській мові: збірник історично-філологічного відділу. Київ : Українська Академія Наук, 1926. № 45. С. 12–13.
35. Топчий Л. Властивості, типи й функції звертань у дискурсі У. Самчука. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 106–110.
36. Торчинська Н. Семантична структура звертань у конструкціях із прямою мовою (на матеріалі роману М. Стельмаха «Дума про тебе»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. Хмельницький : ХНУ, 2007. Ч. I. Вип. 3. С. 113–116.*
37. Торчинська Н., Торчинський М. Вокативи як виразники чужого мовлення в молитовному дискурсі: семантико-функціональний аспект. *Slavia orientalis*. 2022. TOM LXXI. NR 3. С. 561–575.
38. Торчинська Н., Торчинський М. Структурні особливості звертань як компонента чужого мовлення (на матеріалі православних молитов). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наукових праць. Хмельницький, 2022. Випуск 23. С.52–57.*
39. Трищенко І. Семантичний контраст і нерівність в позиції звертання (на матеріалі англomовної художньої прози). *Електронний фаховий журнал. Синопис: текст, контекст, медіа*. Київ, 2020. № 26 (2). С. 66–72.
40. Українська мова : енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

41. Фурман Т. Семантика і функції звертань у художніх текстах Тараса Шевченка та Адама Міцкевича URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13894/1/120-123.pdf> (дата звернення:13.10.2022)
42. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
43. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці, 2014. 412 с.
44. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 166 с.
45. Шульжук К. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 410 с.
46. Bałowski M. Recenzja i omówienia. *Slavia Occidentalis*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań, 2019. С. 176–178.
47. Bartmiński J. Współczesny język polski. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. С. 281–293.
48. Czechowski P. «I wasz, i nasz». Sława, chwała i zmagania Jarosława Iwaszkiewicza/ URL : <https://histmag.org/I-wasz-i-nasz.-Slawa-chwala-i-zmagania-Jaroslaw-Iwaszkiewicza> (дата звернення 17.07.2022).
49. Diachenko O., Wieże Jarosława Iwaszkiewicza w recepcji ukraińskiego poety Dmytra Pawłyczki. *Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze i Bibliologiczne*. Białystok, 2018. № 41 (4). S. 35–48.
50. Encyklopedia języka polskiego. Red. S. Urbańczyk. Wrocław, 1992. 589 s.
51. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Wrocław, 1993. 720 s.
52. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2: Współczesny język polski. Red. J. Bartmiński. Wrocław-Lublin, 1993. 659 s.
53. Fedoriuk M.. Formy adresatywne we współczesnym dyskursie religijnym języka polskiego i ukraińskiego (studium porównawcze). Kraków :

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2019. 397 s.

54. Florek K. Formy zwracania się do osób drugich w Ogrodzie fraszek Wacława Potockiego. *Studia Linguistica*. Kraków : Uniwersytet Pedagogiczny, 2008. C. 77–85.

55. Fox D. Gra przestrzeni w sztuce Jarosława Iwaszkiewicza «Lato w Nohant» i w jej scenicznych realizacjach. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. C. 68–79.

56. Gierczak S. Czy istnieje jeden kanon grzeczności? O międzyjęzykowej kompetencji grzecznościowej i jej nabywaniu. *Slavia Occidentalis*. Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2020. C. 241–246.

57. Grzegorzczak R. Wykłady z polskiej składni. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2004. 159 s.

58. Huszcza R. Honoryfikatywność. Gramatyka – pragmatyka – typologia. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Dialog», 1996. 274 s.

59. Iwaszkiewicz J. Lato w Nohant. URL: <https://polona.pl/item/lato-w-nohant-komedja-w-trzech-aktach,MTMyMTYzNDk2/1/#index> (data звернення 21.08.2022).

60. Iwaszkiewicz J. Opowiadania. Warszawa : Zelona Sowa, 2008. C. 4–197.

61. Jadacka H. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. 252 s.

62. Kiklewicz A. Warianty języka: próba systematyzacji. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. 2009. Zeszyt LXV. S. 67–87.

63. Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1953. 74 s.

64. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa, 1961–1972. T. 1–3.

65. Krawczuk A. Pogranicza polsko-ukraińskie. Co zbliża i co oddala polską grzeczność językową w kraju i na Ukrainie. Biblioteka Postskriptum Polonistycznego. Katowice, 2013. № 3. C. 153-165.
66. Labocha J. Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej. Kraków, 2008. 207 s.
67. Małgowska K. Geniusz-Ironia-Kontrasty. Portrety artystów w dramaturgii Jarosława Iwaszkiewicza panel dyskusyjny. URL : <http://pracowniadramatu.uw.edu.pl/2021/07/08/geniusz-ironia-kontrasty-portrety-artystow-w-dramaturgii-jaroslaw-iwaszkiewicza-panel-yskusyjny/> (дата звернення 13.11. 2022).
68. Marcjanik M. Mowimy uprzejmie. Warszawa : PWN, 2021. C. 36–53.
69. Mrówczyńska E. Jesteśmy po trosze z innych planet. Relacje międzyludzkie w opowiadaniu Jarosława Iwaszkiewicza pt. Przyjaciele. Sztokholm : Uniwersytet Sztokholmski, 2002. S. 16–18.
70. Nagórcko A. Zarys gramatyki polskiej. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2007. 329 s.
71. Olszewska M. Obraz Odessy w Sławie i Chwale Jarosława Iwaszkiewicza. Warszawa, 2016. S. 721–745.
72. Pawłowska A. Formuły werbalne polskiej etykiety językowej od połowy XVIII do lat sześćdziesiątych XIX wieku. Analiza socjolingwistyczna. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. S. 9–17.
73. Pławecka A. Współczesne funkcje wołacza. Studia językoznawcze. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 2021. S. 130–146.
74. Przybylska R. Formy zwracania się do osób drugich w Panu Tadeuszu. URL : https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259315/przybylska_formy_zwracania_sie_do_osob_drugich_w_panu_tadeuszu_1999.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення 10.06.2022).
75. Sajkiewicz V., Wąchocka E. Przestrzenie we współczesnym teatrze idramacie. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. S. 72–73.

76. Saloni Z., Świdziński M. Składnia współczesnego języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 230 s.
77. Saloni Z., Świdziński M. Składnia współczesnego języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2022. 354 s.
78. Seretny A. Per aspera ad astra. Podręcznik do nauki języki polskiego. Kraków, 2014. 258 s.
79. Składnia. URL : <https://sjp.pwn.pl/poradnia/lista/skladnia;4.html>
80. Skudrzyk A. Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa). URL : https://www.sjikip.us.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/aldona_skudrzyk.pdf (дата звернення 23.10.2022).
81. Strutyński J. Gramatyka polska. Kraków, 1998. 367 s.
82. Szóstak A. Dendrocentryczny świat późnej poezji Jarosława Iwaszkiewicza. Studia Poetica. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, 2020. № 8. S. 101–103.
83. Termer J. Przypomnienia. Jarosław Iwaszkiewicz w teatrze. URL : <https://pisarze.pl/2021/06/01/janusz-termer-przypomnienia-jaroslaw-iwaszkiewicz-w-teatrze/> (дата звернення 12.07.2022)
84. Zarembina M. Stosunek wzajemny wołacza i mianownika. URL : https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/1217/stosunek_wzajemny_wolacza_i_mian_zarebina_maria_000220.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення 23.11.2022).